

Den enorme klitsø, der engang var Danmarks næststørste sø, lå i en træløs og tyndbefolket egn helt frem til begyndelsen af det 20. århundrede. Tegningen viser Filso, set fra syd mod Blåbjerg i 1887. Kilde: Galschøidt 1887.

største klitsø, dengang den fandt sted. Begge vurderinger var for så vidt korrekte, og begge kunne begrundes med mange argumenter, men nogen åben debat om projektet fik aldrig lov at finde sted.

Netop derfor vakte det voldsomt

røre, da Statens Landvindingsudvalg i 1941 valgte side og besluttede at forære millioner af støttekroner til aktieselskabet, der ville gennemføre »en ødelæggelse af naturværdier, som vi ikke har mage til andet steds i landet«. Man valgte at støtte B&O-aktionæren fra Struer,

godsejer Aksel Olufsen, der betragtede tørlægningen som en spændende personlig udfordring.

Projektet var udarbejdet af Hedeselskabet, der også agerede aktivt i kulisserne for at sikre statens økonomiske støtte til projektet.

Det var staten, dvs. de danske skatteydere, der dækkede 2/3 af millionudgifterne til at grave kanaler, bygge dæmninger, anlægge veje og opføre de store pumpestationer, som den dag i dag holder Filso udtørret. Uden den offentlige bistand ville projektet aldrig have været rentabelt.

På samme måde ville A/S Fiilsø heller ikke kunne drive den store ejendom i dag, hvis det skulle foregå på markedsvilkår. Uden den årlige millionstøtte fra skatteyderne gennem EU's landbrugsstøtteordning ville familieaktieselskabet køre med underskud.

Sagens akter hos Rigsarkivet afslører, at det var den oppiskede nationale stemning i 1941 med de helt særlige vilkår på grund af den tyske besættelse – samt en stædig godsejer og en viljestærk direktør i Hedeselskabet -, der fik millionsagen kørt igennem på bare fire måneder.

Men også dobbeltspil, bluff og et regulært løftebrud indgik i den dra-

Henne Mølle var nøglen til at udtørre Filso, fordi ejeren sad på retten til at opstemme vandet i Henne Mølleå. Filso var meget fiskerig før udtørringen, som til gengæld resulterede i akut fiskedød, sandsynligvis på grund af okkerforurening. Et øjenvide fra datiden fortæller, at »flere arter døde, da vandet gik fra de begroede strækninger nærmest landet, skjønt der endnu var vand nok. De blev først magre og usle, og derefter døde de i massevis; således så jeg 1854 en mængde brasen flyde i vandet, men de vare næsten ikke andet end skind og ben«. Billedet er fra 1906, hvor »Filso Jagtselskab« havde overtaget møllegården som jagthytte. Foto: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

matiske sagsbehandling.

Reservatrådet, Naturfredningsrådet og ikke mindst Danmarks Naturfredningsforening blev ført bag lyset mere end en gang. Det viser referater og breve i de omfangsrige sagsmapper fra Statens Landvindingsudvalg, som først i vor tid er gjort tilgængelige for offentligheden. Men først et historisk tilbageblik.

Den tidligste afvanding

Allerede i slutningen af 1700-tallet blev der spekuleret i en udtørring af den lavvandede sø. Ejeren af Hennemgård og dermed søen, kammerråd Stokholm, lod søarealerne undersøge med henblik på en udtørring, men han fandt projektet for kostbart.

Omkring 1830 drøftede en gruppe lodsejere, anført af en vidtløftig kirkesanger fra Henne, også planer om at fravriste søen nogle arealer. Da man ikke kunne få staten til at betale, blev det ved snakken.

Dengang dækkede Filsø mindst 2000 hektar, men det var ikke længere søens naturlige størrelse. Reelt var der tale om en kunstig sø, fordi vandstanden blev reguleret ved den daværende Henne Mølle, der nu ejede søen. Søen blev brugt som energikilde til at drive vandmøllen, der lå vest for søen og ca. 1,5 kilometer fra åens udløb i Vesterhavet.

I årene 1846-1850 blev der atter spekuleret i en tørlægning. Som så mange andre steder i landet havde afvandingsdillen bredt sig helt herud, hvor fire velhavende mænd fra egnen var begyndt at opkøbe ejendomme ned til søen. De indbød nu de øvrige lodsejere til at drøfte en afvandingsplan for hele søen.

Også møller Hans Clemmensen på Henne Mølle blev inddraget; han sad jo med nøglen til planen, nemlig stemmewærket i åen.

Efter lange forhandlinger enedes lodsejerudvalget med Clemmensen om en aftale. Et aktieselskab skulle dannes med 1000 aktier, hvoraf mølleren skulle have halvdelen, mens resten skulle sælges blandt lodsejerne. Mølleren skulle have jorden vest for søen,

I de første årtier efter den store tørlægning blev der bjærget hø under meget vanskelige vilkår, da bunden stadig var meget blød. Græsset blev slået med le, og i halvtørret tilstand båret på stænger op i lyngen og tørret færdig der. Bønderne kom langvejs fra for at hente det gode enghø. I et meget tørt år i 1890'erne kom to større gårdmænd kørende helt fra Holsted, dvs. 45 km's kørsel hver vej. Billedets alder er ikke kendt, men det antages at være fra begyndelsen af 1900-tallet. Foto: Blåbjerg Lokallhistoriske Arkiv.

mens de øvrige lodsejere skulle have 300 alen (188 meter) af det tørlagte land ud for deres ejendomme, regnet fra søbredden ved udtørringens begyndelse.

Til gengæld skulle mølleren betale for at få gravet en kanal rundt om søen, så de nye arealer kunne overrisles med vand. Clemmensen fik dog kolde fødder og sprang fra aftalen, da han så budgetoverslaget for kanalarbejdet.

Mens lodsejerudvalget overvejede andre muligheder, ankom to kapitalstærke spekulanter udefra. Dem lykkedes det at købe Henne Mølle – og dermed retten til søen – i 1848 til en langt billigere pris, end hvad mølleren havde forlangt af lodsejerudvalget. De fik hele herligheden for bare 16.000 rigsdaler.

De nye ejere var Andreas Grøn Tranberg fra Lønborggård syd for Skjern og Knud L. Knudsen fra herregården Trøjborg ved Tønder. De to spekulanter opkøbte Henne Mølle med den klare hensigt at fjerne stemmewærket og udtørre søen, men de kunne ikke gøre det uden en aftale med alle lodsejere rundt om søen.

Snydt for den gode jord

Lokalt var man ikke begejstret for de to spekulanter. De måtte gennem et to-dages møde i landvæsenkommissionen, før de omkringboende bønder var stillet nogenlunde tilfredse.

De nye ejere skulle stadig have den tørlagte jord vest for søen, men kravet om en kanal rundt om søen var taget

Godsejer Peter Quistrup Olufsen (1862-1933) var med til at stifte familieaktieselskabet A/S Fiil-Sø i 1900, hvorefter der blev sat fart på udviklingen af den store ejendom. Foto: privateje.

Sandpumperen »Fremad« blev indkøbt af det nystiftede A/S Fiil-Sø, og fra 1912 til 1924 gnavede den sig gennem en syv kilometer lang kanal langs vest- og sydsiden af de tørlagte dyndenge ned til søen. Det er godsejer Ernst Tranberg i ridestøvler, vest og sixpencehat til højre. Foto: privateje.

af bordet. Lodsejerne skulle stadig have 300 alen jord hver fra den gamle søkant og ud i søen.

Men de fik en lang næse.

I september 1852 blev stemmевærket fjernet, og vandet fra Filsø fik frit

Sønnen Aksel Olufsen (1901-1992) overtog posten som bestyrelsesformand efter Peter Quistrup Olufsens død i 1933. Den energiske Aksel Olufsen blev manden, der skaffede støttemillionerne fra staten, som gjorde det muligt at tørlægge og kultivere hele den store sø. Foto: Hedeselskabet.

løb ud gennem Henne Å. Den gamle å havde dannet et stærkt bugtet løb, men de mange slyngninger blev nu gennemgravet, og i de følgende år faldt vandstanden i Filsø dramatisk, fra 5,3 til 2,2 meter over havet. Omkring 1300 hektar nyt land dukkede op.

Efterhånden som vandet trak sig tilbage, gik det op for de lokale, at de var blevet snydt.

Sådan oplevede de det selv, da de viste sig, at deres nye arealer, der lå nordøst og sydøst for den gamle sø, bestod af det rene sand eller ler. Her kunne intet gro. Tværtimod kom de snart til at døje med sandflugt. Der måtte plantes hjælme og sås græs for at få fygningen under kontrol. God landbrugsjord kom der aldrig ud af de nye arealer. Mange lodsejere ville have haft større fordel af at beholde søen med dens givtige fiskeri, jagt og rørsær.

Derimod havde den nye eneejer af Filsø – godsejer Tranberg havde købt godsejer Knudsen ud – scoret den store gevinst: arealerne langs søens vestbred bestod af særdeles frugtbar dynd, og efterhånden som engene voksede til med græs, kunne der hvert år afholdes to-tre auktioner over engparceller med høgræs. Bønderne kom langvejs fra for at sikre sig det gode enghø fra Filsø til vinterfoder.

Enghøauktionerne skæppede så godt i kassen – sammen med salg af tagrør, udlejning af græsning, lidt fiskeri med en årlig fangst af omkring 2000 kilo ål i en ålekiste ved den gamle vandmølle -, at Filsø-ejendommen snart gav overskud.

I 1871 skønner Ugeskrift for Landmænd, at den årlige indtægt udgør 12.-14.000 rigsdaler (1,5 – 1,7 mio. kr. i 2009-værdi). Samme år skal gods-ejer Tranberg have afvist at sælge ejendommen for et bud på 200.000 rigsdaler (25 mio. kr. i 2009-værdi).

Godsejer Tranberg var også aktiv i andre landvindingsprojekter. Oppe sydvest for Skive var en sjællandsk godsejer, en overretssagfører, en forpagter og en vejinspektør fra Viborg begyndt at opkøbe ejendomme omkring Flyndersø med henblik på en tørlægning. I 1871 trådte Tranberg ind i den overlandvæsenkommission, der gav grønt lyst for dette store udtør-ringsprojekt. Det mislykkedes dog og måtte opgives allerede to år senere.

Krigen i Filsø

Gennem de første årtier gav modsætningsforholdet mellem spekulanterne »ude fra« og den lokale bondebefolkning anledning til utallige stridigheder og også direkte sammenstød. Fjendtlighederne kulminerede under den såkaldte »Krigen i Filsø« fra midten af 1880'erne og ti år frem.

De vrede vestjyske bønder lagde ikke fingrene imellem. De ville have søjerne til at afstå 1/3 af søen og true med retssag og advarede om både tab og »besværligheder«, hvis Filsø ikke gik ind på kravet.

Bønderne havde imidlertid ringe held med at gå rettens vej. De fik ikke medhold.

Så gjorde de alvor af truslerne om »besværligheder«. Adgangsvejene til Filsø blev blokeret fra øst og syd, så udensogns bønder, der lejede høenge, blev tvunget til at køre en omvej på mange kilometer med deres stude-spand for at hente hø. Man ødelagde også afmærkningerne af skel og satte kreaturer og heste ud på græs på Filsø-ejernes arealer.

Både hjulbør og en flydende gravemaskine blev taget i anvendelse, da tørlægningen gik i gang i 1942. Entreprenørfirmaet Stürup & Prosch-Jensen stod for arbejdet, sideløbende med at firmaet stod for omfattende bunkersanlæg for den tyske værnemagt langs vestkysten. I 1943 kunne Sønder Søs vand pumpes ud, men tørlægningen varede kun kort tid. Værnemagten insisterede på, at der skulle graves en kanal mellem Mellem søen og Langodde, hvilket betød, at søen atter blev sat under vand. I efteråret 1944 krævede tyskerne, at hele Filsø blev sat under vand for at etablere en tankspærring af frygt for en allieret invasion på vestkysten. Foto: Hedeselskabet.

Søejerne satte hårdt mod hårdt. Søens opsynsmand og hans håndfaste hjælper indfangede bøndernes kreaturer og heste, og hvis ikke ejerne meldte sig, blev dyrene solgt på auktion.

Langvarige retssager og korporlige overfald på søens ansatte fulgte, og »Krigen i Filsø« blev dækket i livlige reportager af både Vestjysk Dagblad og Nationaltidende.

Striden måtte afgøres ved en række retslige processer, der varede i næsten ni år, men med undtagelse af to afgørelser om fiskeriforhold tabte de lokale lodsejere på alle punkter. De måtte nøjes med deres sandede marker, mens al den fede dyndjord blev erklæret for tilhørende Filsø-ejerne.

Økonomien vakler

I 1900 blev ejendommen Filsø omdannet til et familieaktieselskab under navnet A/S Fiil-Sø. De 150 aktier på hver 1000 kr. blev udelukkende afsat til familie og efterkommere af de to spekulanter.

Som formål fik selskabet at »administrere og udnytte selskabets ejendomme og øvrige aktiver på bedst mulig måde og navnlig søge Fiil-Sø yderligere udtørret«.

Selskabets aktier har aldrig været frit omsættelige. Den dag i dag kan de kun sælges til ikke-aktionærer, dvs. udenfor familiekredsen, hvis de forinden har været tilbudt generalforsamlingen til samme pris. Denne bestemmelse sikrer, at kontrollen over ejendommen forbliver i familiens hænder så længe, den selv ønsker det.

Den nye selskabsdannelse betød en kærkommen økonomisk indsprøjtning.

Nye tider i landbruget havde gjort, at bønderne i stigende grad selv var begyndt at dyrke grovfoder til deres husdyr, så der skulle gøres noget for at opretholde en rentabel drift af høengene. Bedre afvanding ville være vejen frem, mente man på Filsø.

Fra 1912 til 1924 lod A/S Fiil-Sø en dyndpumpe oprense en seks kilometer

lang landkanal helt nede fra Søvigssund i det sydøstlige hjørne, rundt om sydenden af søen og op langs vestsiden til Henne Å. Nu kunne dyndengenes sure vand afvandes til denne kanal. Det ville give hø af bedre kvalitet, og der kunne også køres med de effektive slåmaskiner på arealerne, mente godsejer Ernst Tranberg på Lønborggård og godsejer Peter Olufsen fra Quistrup ved Struer. Som direkte efterkommere af de første ejere førte de to godsejere

Fire generationer stillet op til fotografering i 1947 udenfor hovedbygningen på Filsø. Fra venstre: Andreas Knudsen, 87 år. Ernst Tranberg, 75 år. Hans Knudsen, 60 år. Aksel Olufsen, 45 år og Peter Skak Olufsen, 4 år. Foto: Privateje.

Med en »International« traktor påmonteret meterbrede jernhjul samt en plov, en tallerkenharve og en såmaskine begyndte kultiveringen af søbunden allerede i 1942. Der anvendtes dog stadig hestetrukne redskaber, bl.a. til såningen. Foto: Hedeselskabet.

det store ord på Filsø.

Men det var en fejlinvestering, fordi den kom for sent. De glade enghøauktioners tid var uigenkaldeligt forbi.

Bestyrelsen vil sælge

A/S Fiil-Sø havde i realiteten kun to mulige veje at gå: enten investere endnu flere penge i at forbedre arealerne, så man kunne begynde at avle korn, el-

ler sige tak for lån og lade de indvundne søarealer gå tilbage til naturen. I god overensstemmelse med formålsparagraffen valgte man den første vej.

I årene omkring Første Verdenskrig blev der opkastet diger omkring ca. 300 ha dyndjordenge i den vestlige del af den udtørrede sø. Derefter blev arealerne drænet og kunstigt afvandet ved hjælp af en vindmølle, der trak en vandsnegl. Pumpens ydeevne var 150

liter i sekundet. Men det virkede ikke for godt; kun når vindmøllen snurrede dag og nat, var det muligt at holde det inddigede areal nogenlunde tørt. Digerne var for dårligt udført og af billige materialer, så man hele tiden måtte kæmpe med indtrængende vand og med digebrud.

Også Henne Å's udløb i Vesterhavet voldte kvaler. Når stormene rasede fra vest og aflejrede store mængder sand i udløbet, kunne der ske en opstemning i udløbet. Så steg vandet oppe i Filsø og trængte ind på de inddæmmede arealer, indtil udløbet var rensat op.

Også rotter, ræve – og oddere – måtte man slås med, fordi de gravede huller i de opkastede diger.

Ved indgangen til 1930'erne var aktieselskabets økonomi elendig. Siden 1922 havde selskabet ikke været i stand til at udbetale udbytte, og gælden i ejendommen voksede fortsat. I 1932 nåede den op på 130.000 kr. (4,6 mio. kr. i 2009-priser), så der var ikke meget tilbage af aktiekapitalen på de 150.000 kr. fra 1900.

I 1933 besluttede bestyrelsen med godsejer Peter Olufsen i spidsen at kaste håndklædet i ringen. Hele ejendommen blev tilbudt Statens Jordlovsudvalg. Knap 2500 hektar eng, kær, agerjord, hede, klit, plantage og sø kunne erhverves for 600.000 kr. (20,8 mio. kr. i 2009-priser).

En hel dag blev formanden for Statens Jordlovsudvalg, den radikale husmand Niels Frederiksen, kørt rundt i området i et forsøg på at sælge ham ejendommen. Men Niels Frederiksen fandt Filsø uegnet til udstykning til statshusmandsbrug og sagde nej tak.

En anden redningsplan gik så ud på at udstykke sommerhusgrunde på heden ved Henne Å, men alt for få interesserede købere viste sig. Kun seks grunde blev solgt for i alt 2000 kr. (71.000 kr. i 2009-værdi).

Et livsværk tager form

I 1937 overtog Aksel Olufsen sin fars bestyrelsespost i A/S Fiil-Sø. Den 36-årige landbrugskandidat kastede sig straks ud i kampen for at redde den hensynende ejendom.

I 1950 gik A/S Fiil-Sø i gang med at opføre en kornlade af enorme dimensioner efter datidens forhold: 130 meter lang, 20 meter bred og 16 meter høj. Dertil kom et enormt kornmagasin i seks etagers højde, som i alt skulle kunne rumme 13.000 tønder korn. A/S Fiil-Sø var ikke bare Danmarks største landbrug, men igangsatte nu også Nordeuropas største landbrugsbyggeri, ifølge de lokale aviser. Foto: Privateje.

De ni mejetærskere på Filsø er kørt frem til parade foran kæmpeladen i begyndelsen af 1950'erne. Foto: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Aksel Olufsen var oldebarn efter godsejer Andreas Grøn Tranberg, der sammen med godsejer Knud L. Knudsen, havde købt Filsø tilbage i 1848. Aksel Olufsen var også bror til Svend Olufsen, der sammen med Peter Bang stiftede radioforretningen Bang & Olufsen i Struer.

Op gennem 1930'erne havde A/S Fiil-Sø med møjle og besvær fået detailldrænet 386 hektar vest for søen, men der var til stadighed problemer med at holde søvandet ude. Man havde selv stået for at inddige de vestlige arealer, men på grund af uvidenhed om digebygning havde man placeret diget på blød bund og opført det af for ringe materialer. De første drænrør var blevet lagt ned i 1931, men afvandingen var stadig mangelfuld.

Vindkraft var ikke tilstrækkeligt til at holde arealerne tørre. Man besluttede derfor at investere i en moderne pumpestation på Storeholm til elektrisk kraft med to propelpumper på hver 20 hk og en samlet ydeevne på 500 liter i sekundet. Den stod færdig i 1937.

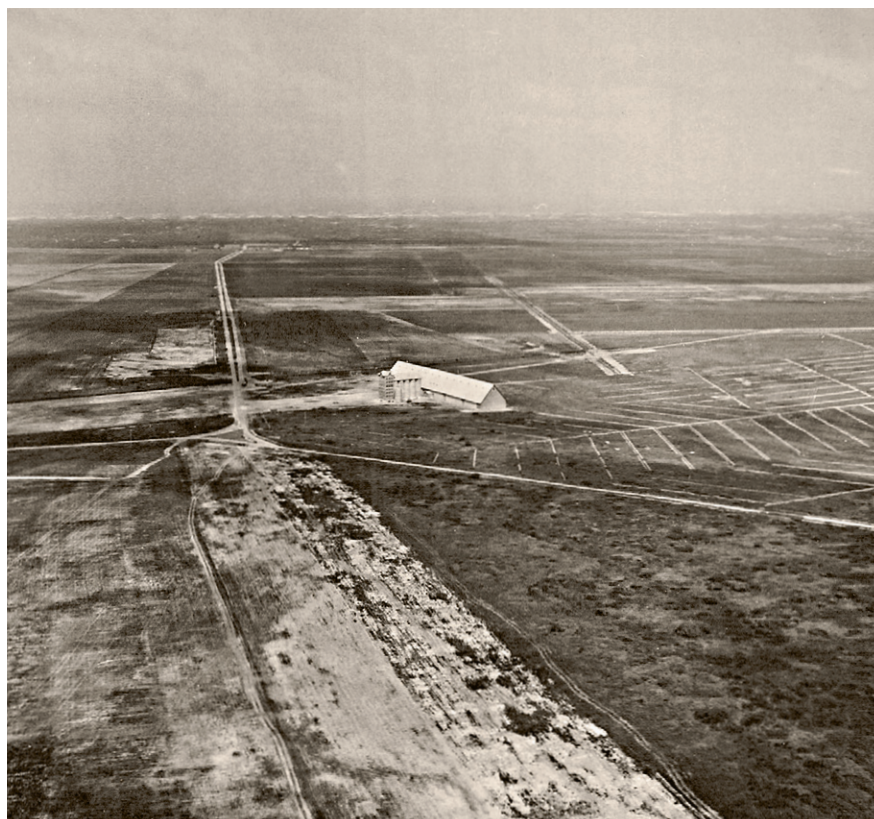
I 1940 tog man fat på at inddige og dræne Petersholm med et areal på 70 hektar i det sydvestlige hjørne af søen. To propelpumper på 15 og syv hk skulle udpumpe 225 liter i sekundet. Finansudvalget havde tiltrådt en bevilling på 19.000 kr. (449.100 kr. i 2009-værdi) som grundforbedrings-tilskud til A/S Fiil-Sø. Det tilskud gav blod på tanden.

Da landvindingsloven blev vedtaget i november 1940, så Aksel Olufsen straks chancen for at opfylde selskabets målsætning og samtidig få bragt orden i økonomien. Mere end et par måneder gik der da heller ikke, før Olufsens ansøgning om 900.000 kr. (21,3 mio. kr. i 2009-priser) lå på bordet hos Statens Landvindingsudvalg.

Formentlig var det i sidste øjeblik, at der viste sig en udvej for at redde den store ejendom.

Økonomien i aktieselskabet var så anstrengt, at der straks måtte skaffes ny kapital, og på årets generalforsamling 20. maj 1941 blev det vedtaget at fordoble selskabets aktiekapital fra 150.000 kr. til 300.000 kr. (6,2 mio. kr.

Som et ensomt fort i det øde vestjyske landskab rejste den enorme lade sig med de imponerende kornmagasiner i seks etagers højde som et af de første industrilandbrug i Danmark. I dag er bebyggelsen udvidet med kæmpe svinefabrik, og der er også plantet til omkring bygningerne. Foto: Hedeselskabet.

Med offentlig støtte gennemførte A/S Fiil-Sø en total opgravning, udretning og uddybning af Henne Mølleå for at sikre en bedre afvanding af Filsø. Sætninger i den udtørrede søbund gjorde det nødvendigt at uddybe afløbet. Foto: Hedeselskabet.

i 2009-værdi). Også disse aktier var forbeholdt familiens medlemmer, der kunne købe en ny aktie for hver gammel i deres besiddelse.

Det står klart, at uden milliontilskud fra det offentlige gennem Statens Landvindingsudvalg i 1941 og igen i 1946 samt tilskud efter Grundforbedringsloven i 1954 og igen i 1979 og diverse andre tilskud gennem årene, bl.a. til uddybning af Henne Å, kunne udtørringen og opdyrkningen af Filsø næppe have fundet sted. Den ville aldrig have været rentabel.

Konservativt vurderet har statens pengekasse foræret aktieselskabet mindst 56 mio. kr. (i 2009-priser) i direkte støtte til udtørring og opdyrkning af Filsø. Dertil kommer landbrugsstøtten fra EF siden 1972 (og nu EU), som årligt betyder et tilskud på omkring to millioner kroner.

Men det var ikke det rene tag-selv-bord at opnå disse fordele for familieaktieselskabet, selvom det måske kan lyde sådan. A/S Fiil-Sø måtte kæmpe en barsk kamp for at få gennemført selskabets store planer i de første år af besættelsen. Der var en udbredt modvilje i offentligheden mod projektet, og uden aktiv hjælp fra Hedeselskabet og dets senere direktør, Niels Basse, var det næppe lykkedes.

Samarbejde og dobbeltroller

Det var i marts 1941, at godsejerne Ernst C. Tranberg og Aksel Olufsen indgav deres ansøgning til Statens Landvindingsudvalg om økonomisk støtte til at tørlægge og kultivere landets næststørste sø.

Formålet med ansøgningen blev straks stærkt kritiseret i offentligheden, men alligevel godkendt af Landbrugsministeriet, hvorefter sagen udviklede sig til en af de mest kostbare og langvarige i Statens Landvindingsudvalgs historie. Først 10 år senere kunne projektet afsluttes med en budgetoverskridelse på knap 50 pct.

Projektet, der blev journaliseret som nr. 170, gik ud på at tørlægge og opdyrke to af de tre vandområder, som Filsø var opdelt i: Søndre Sø og Mellemsøen, på henholdsvis 400 hektar og 350 hektar. Den mindre Fidsø på 45 hektar længst mod nord ønskede man ikke inddraget, da søbunden der var af ringe bonitet.

Da Aksel Olufsen havde siddet i Hedeselskabets repræsentantskab siden 1938, faldt det naturligt at lade Hedeselskabet udarbejde projektforslaget.

Det gode samarbejde mellem Aksel Olufsen og afdelingsleder Niels Basse, der blev Hedeselskabets direktør to år senere, resulterede i et effektivt mak-

kerskab, både professionelt og privat, som fortsatte i årene fremover. Samarbejdet blev yderligere styrket, da Olufsen valgtes som formand for Hedeselskabets repræsentantskab i 1948, og senere som formand for bestyrelsen i årene 1963-73.

Efter sin død i 1992 fik Aksel Olufsen sin egen bautasten i Kongenshus Mindepark. Den bærer påskriften: »Utrættelig i sit arbejde for Hedeselskabet og Kongenshus Mindepark.«

Niels Basse spillede en dristig dobbeltrolle, som sikrede de mange støtemillioner til udtørringen. Han var ikke kun direktør i Hedeselskabet, der projekterede udtørringen, men sad også i Statens Landvindingsudvalg, der bevilgede den store statsstøtte. Oven i købet var Basse formand for det jyske underudvalg i Statens Landvindingsudvalg, og hans karakteristiske underskrift stod på underudvalgets meget positive anbefaling af Filsø-projektet.

Privat var Niels Basse altid velkommen på Quistrup, Olufsens gods ved Struer, også som pensionist mange år senere. Hvert efterår huskede han at sende fru Olufsen en venlig hilsen sammen med nogle kilo tyttebær fra Kongenshus Hede, som Hedeselskabet havde opkøbt under besættelsen.

En national katastrofe

Da det blev kendt, at de to godsejere og Hedeselskabet ville udtørre Danmarks næststørste sø, brød et sandt uvejr løs.

Rundt om søen var stort set alle lodsejere og sogneråd imod, og der indløb formelle protester fra Danmarks Naturfredningsforening, Reservatrådet, Naturfredningsrådet, Jagtrådet, Dansk Jagtforening, Landsjagtforeningen af 1923, Dansk Ornithologisk Forening og Varde og Omegns Turistforening.

Landmænd og sogneråd var overvejende imod, fordi de frygtede at få ringere afvandingsforhold for deres jorder, hvilket også i nogen udstrækning blev tilfældet.

For naturfredningsfolkene havde projektet derimod karakter af en national katastrofe. Hvis denne plan, der ville udslette landets næststørste sø med tilhørende naturværdier, ikke blev mødt med fast modstand, hvad ville det næste så ikke kunne blive?

I Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift 1940-41, der udkom i sommeren 1941, beskrev dr.phil. Poul Jespersen de værdier, som ville gå tabt. Jespersens artikel, der var illustreret af den kendte kunstner Johannes Larsen, blev også udgivet som et særtryk, der kunne anvendes i agitationen mod projektet. Artiklens indledning begyndte med disse ord:

»Fiilsø – Vestjyllands største klitsø trues med udslettelse af Danmarkskortet! Så-

fremt planen om en fuldstændig udtørring af denne sø føres ud i virkelighed, betyder det imidlertid ikke blot, at Danmarkskortet bliver en sø fattigere, men det betyder en ødelæggelse af naturværdier, som vi ikke har mage til andetsteds i landet.«

Herefter omtaltes de mange sjældne planter ved Fiilsø, hvoraf nogle kun fandtes på denne ene lokalitet i hele landet. Fremfor alt var det dog det rigtige fugleliv omkring Mellemsøen, som Poul Jespersen fandt truet. Ynglende kobbersnepper, storspover, rørdrum, mosehornugler, hedehøg, rørhøg – ja selv den overmåde sjældne trane var set ved søen med »redemateriale i næbbet«. En udtørring ville udslette disse fugles ynglepladser.

Endnu større betydning tillagde Jespersen søen som rasteplads for trækkende fugle, navnlig ænder, gæs og svaner:

»Når disse fugle i træktiderne passerer Jyllands vestkyst, slår de sig flokkevis ned ved Fiilsø, der med sin store vandflade, rige vegetation og gode beskyttelse bag klitrækkerne frembyder et ideelt opholdssted. I store skarer, ofte i hundreder, ja tusinder, kan søens overflade være dækket af ænder af mange slags, men især er der masser af pibeænder, krikænder og gråænder. Forår og efterår udgør gæssene også en væsentlig del af de mange trækkende svømmefugle: foruden grågæs og blisgæs kan både sædgæs og kortnæbbede gæs ses i mængde.«

Som formand for Dansk Ornithologisk Forening og medlem af naturfredningsforeningens videnskabelige

udvalg havde Jespersen et dybtgående kendskab til de naturhistoriske værdier, som var på spil, men de mange saglige argumenter syntes at prelle af på Landvindingsudvalget. Fiilsø-projektet havde fra starten karakter af en prøvesag for hele landvindingssagen og for landbrugsministeriets departementschef Justus Wilcke. Også derfor investerede Hedeselskabets afdelingsleder Niels Basse al sin energi – og lidt til – i at sikre den gennemført.

Allerede i de første måneder af sin levetid havde Landvindingsudvalget måtte bide i græsset i en række større sager, bl.a. måtte man opgive tørlægningen af Dybsø Fjord ved Næstved. Nu skulle der trækkes en streg i sandet; ellers ville udvalget miste alle de store projekter og landvindingssagen være tabt for altid.

Fiilsø blev skuepladsen for den første store styrkeprøve mellem landvindingsfolkene og naturens venner.

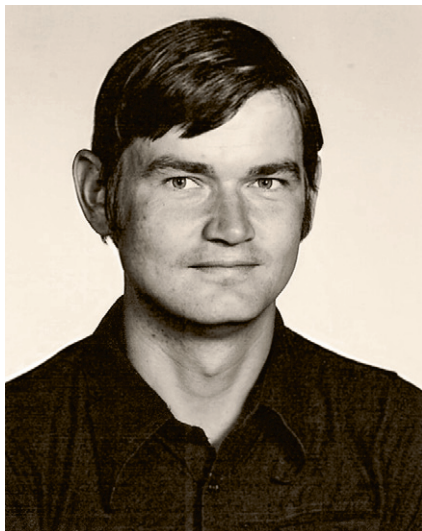
Det stærkeste kort

Danmarks Naturfredningsforening besluttede allerede 4. april 1941 at spille foreningens stærkeste kort: at nedlægge påstand om fredning af hele Fiilsø.

De tre statsinstitutioner, Reservatrådet, Jagtrådet og Naturfredningsrådet, tilsluttede sig naturfredningsforeningens standpunkt sammen med en række foreninger. Lodsejerne omkring søen bakkede også op om

Det hjertelige forhold mellem godsejer Aksel Olufsen (th.) og Hedeselskabet fortsatte også efter direktør Niels Basses pensionering. Aksel Olufsen var bestyrelsesformand i selskabet fra 1963 til 1973. Her er Basses afløser, direktør Frederik Heick (tv.), og Hedeselskabets mangeårige spindoktor og redaktør Harald Skodshøj (i midten) på besøg på Fiilsø i 1961. Foto: Hedeselskabet.

Godsejer Aksel Olufsen overdrog ikke bare sin formandspost i A/S Fiil-Sø til sønnen Peter Skak Olufsen (billedet er fra 1978), men også godset Quistrup ved Struer og medlemskabet af Hedeselskabets repræsentantskab gik i arv til sønnen. Peter Skak Olufsen var bestyrelsesformand for Hedeselskabet i årene 1998-2007. Foto: Hedeselskabet.

fredningskravet.

Men den idealistiske forening og dens videnskabelige hjælpere fik aldrig en ærlig chance i det strategiske spil, der udfoldede sig i de følgende måneder.

Fra første færd blev der slået revner i den enighed blandt naturvennerne, der måske kunne have reddet Filsø. Det skete 24. maj 1941 på det indledende fredningsnævnsmøde i Varde. Her indgik formanden for Reservatrådet, Jørgen Otto Fabricius (1887-1971), angiveligt en aftale med afdelingsleder Niels Basse, om at »man styrede den kurs, at man delte projektet ved at der opførtes et dige, således at alene den sydlige sø gennemførtes«.

En mundtlig aftale, der aldrig blev bekræftet, endsige nedskrevet, men som gjorde sin store virkning, da afdelingsleder Niels Basse henviste til den senere på året.

Fabricius – og Reservatrådet – solgte altså ud fra starten af den samlede fredningspåstand. Man var parat til at ofre Søndre Sø mod at få Mellem søen med de største naturværdier bevaret. Hvorfor denne villighed til at give køb? Forklaringen kan være den enkle og såre menneskelige: »noget-for-noget«.

Reservatrådet og især dets formand var i disse år meget optaget af at sikre de sidste hedearealer, hvor der stadig fandtes urfugle, og ved Filsø var der et terræn med en bestand på omkring 40 kokke. Sammen med Aksel Olufsen havde Fabricius personligt afsat grænserne for et klit- og hedeområde omkring den nordlige del af søen, som A/S Fiil-Sø overvejede at lade frede frivilligt. Denne fredning ville gavne urfuglebestanden, men om den skulle blive til noget, afhang af udfaldet af landvindingssagen. Det havde Aksel Olufsen tydeligt markeret.

Hemmelighedskræmmeri

På vegne af Jyllands-udvalget korresponderer Niels Basse livligt med de to godsejere, og de får allerede 14. juni besked om, at projektet skal deles; udvalget vil kun anbefale statsstøtte til tørlægningen af Søndre Sø. I samme brev giver Basse detaljerede instrukser om, hvilke ændringer der vil være nødvendige i de to godsejeres projekt, bl.a. vedrørende pumpekapacitet og anlæg af diger og kanaler.

Reelt træffes beslutningen om at skåne Mellem søen altså i juni, men

den meddeles kun til aktieselskabet. Hverken Danmarks Naturfredningsforening eller Fredningsnævnet for Ribe Amtsrådskreds får noget at vide, før i begyndelsen af september. Da er projektet for Søndre Sø allerede godkendt af landbrugsministeren.

Dette hemmelighedskræmmeri er der flere gode grunde til.

Bag kulisserne udfoldes der i disse måneder et stort arbejde for at få forpurret fredningssagen. Der er jo en reel risiko for, at fredningsnævnet vil stoppe projektet. Strategien går fortsat ud på at nedbryde enigheden mellem naturvennerne og isolere naturfredningsforeningen, som derefter skal bearbejdes for at få sagen trukket tilbage.

Den næste, der ikke magter at modstå presset fra landvindingsfolkene, bliver formanden for Naturfredningsrådet, August Mentz. På Hedeselskabets 75. årsmøde i juni afslører han under debatten, at Naturfredningsrådet ikke tror på Filsø-sagen:

»Med hensyn til Fiilsø, så er den sag sikkert på forhånd dødsdømt. Det vil blive alt for store erstatninger, der vil blive tale om«. Og han afslutter sit indlæg med at gentage den beroligende forsikring: »Hvad Fiilsø angår: sagen er håbløs!«

Filsø var den sidste yngleplads i Danmark for svalehalen. Den pragtfulde sommerfugl blev udryddet i 1970'erne. Svalehalens levested er udstrakte, åbne mosearealer med skærmpflanter kærsvovlrød i store mængder, hvorimod den ikke trives i intensive landbrugsområder. Udover Danmark er den også udryddet i Nordvesttyskland og Holland, mens der stadig lever solide bestande i det øvrige Skandinavien. Billedet er fra slutningen af 1960'erne og viser angiveligt et af de sidste levende Filsøeksemplarer. Foto: Finn Birkholm-Clausen.

Det monotone agerlandskab rummer ikke levesteder for meget andet end rastende gæs og svaner samt en stor bestand af kronstyr og råvildt. Bondelandets fauna har for længst erstattet den mangfoldighed af fugle og dyr, der havde deres levesteder ved den gamle sø. Nogle af landets i dag sjældneste vadefugle yngede her, hvor også rørdrum, hedehøg, mosehornugle og sågar trane fandtes indtil tørlægningen i 1940'erne.

Landbrugsministeren godkender projektet

På det indledende møde om fredningssagen 24. maj havde Fredningsnævnet udsat den videre behandling for at »afvente erklæring fra udvalget ang. den af A/S Fiil Sø påtænkte udtørring af Fiil Sø«. Man ville vide, hvordan Statens Landvindingsudvalg stillede sig til de to godsejeres planer, før man påbegyndte sagsbehandlingen.

Det blev overladt Jyllands-udvalget at svare, men Niels Basse foretog sig ingenting. Han arkiverede blot henvendelsen.

Tre måneder senere, 22. august, rykker Fredningsnævnet for den ønskede erklæring, men da er løbet ved at være kørt. Allerede en måned tidligere har landvindingsudvalget besluttet at støtte de to godsejeres projekt.

Statens Landvindingsudvalg meddeler 1. september Landbrugsministeriet – og også Fredningsnævnet for Ribe Amtsrådskreds –, at man kan støtte »et af Det danske Hedeselskab udarbejdet projekt til inddigning og afvanding

af ca. 650 ha af Fiil Sø, Ribe Amt«. I første omgang indstilles der 380 hektar i den sydlige del til tørlægning med et prisoverslag på 510.000 kr. (10,5 mio. kr. i 2009-værdi).

Landvindingsudvalget kan altså støtte det oprindelige projekt for udtørring af hele søen, men i første omgang indstilles det, at der kun gives penge til tørlægning af Søndre Sø. Mellemsøen går altså fri, som aftalt mellem Niels Basse og Reservatrådets formand tilbage i maj måned, men kun fordi der ikke bevilges statsstøtte til projektet som helhed.

Fem dage senere foreligger landbrugsministeriets endelige godkendelse. Arbejdet med at udtørre Søndre Sø kan gå i gang.

Af konceptet til bevillingsskrivelsen fremgår det, at denne afgørelse er kommet i stand »efter stedfundne forhandlinger med selskabet, ifv. herom sagens bilag, og med naturfredningsmyndighederne«. Formuleringen giver det indtryk, at der er forhandlet med både A/S Fiil-Sø og med naturfredningsfol-

kene, og at der er enighed om afgørelsen.

Det sidste er langt fra at være sandheden.

Hverken Naturfredningsrådet eller Danmarks Naturfredningsforening er der forhandlet med. I virkeligheden foreligger der kun Fabricius' mundtlige »tilsagn« til afdelingsleder Basse om at dele projektet. Dette »tilsagn« findes tilsyneladende ikke bekræftet noget steds, hverken af Fabricius selv eller officielt af Reservatrådet. Det eksisterer blot som en påstand i et notat fra afdelingsleder Basse.

Men den gjorde sin virkning.

Naturfredningsforeningen står fast

Danmarks Naturfredningsforening var nu effektivt isoleret, men foreningens begæring om en totalfredning af den store sø stod stadig ved magt.

Imidlertid var sagen blevet stærkt påvirket af Landbrugsministeriets hurtige godkendelse af projektet for

Dyndarealerne lå ved udtørringens begyndelse i 1,5 meter over DDN, men allerede ved slutningen af 1960'erne var de sunket til o-punktet, ifølge den tidligere inspektør H.P. Møller. I dag er det endnu værre, og der står blankt vand mange steder det meste af året.

Søndre Sø. Først nu skal Fredningsnævnet for Ribe Amtsrådkreds til at se på sagen, men da Landbrugsministeriet allerede har godkendt projektet til statsstøtte, er der lagt op til et gigantisk erstatningskrav, hvis nævnet vælger at følge naturfredningsforeningen. Fredningsnævnets upartiske overvejelser blev ikke gjort nemmere, da landvindingsudvalget straks kastede sig ud i at afholde licitationer over pumpestation, diger og kanalarbejder.

Tilbuddene ligger klar i oktober-november. De overskrider budgettet med 43.200 kr. (890.500 kr. i 2009-værdi). Landbrugsministeriet tager dog denne første ekstraregning i stiv arm og forhøjer straks overslagssummen fra 510.000 kr. til 553.200 kr. (11,4 mio. kr. i 2009-kroner).

De to godsejere var imidlertid ikke tilfredse med det kompromis, som afdelingsleder Basse og Jyllands-udvalget havde hevet i land. I oktober møder godsejer Tranberg derfor op hos landvindingsudvalget i København. Med sig har han et »godt« tilbud: Filsø-ejerne tilbyder – helt frivilligt og gratis – at lade den nordlige Fidsø og nogle klit- og hedearea-

ler frede, hvis udvalget alligevel vil bevilge penge til hele projektet nu, så også Mellemsøen kan afvandes.

Medlemmerne af landvindingsudvalget er lidt »desorienterede« over at skulle drøfte sagen på ny. De mente, at Mellemsøen var stillet i bero allerede i september.

Nu er pokker løs i Danmarks Naturfredningsforening.

Man er stærkt foruroliget over at erfare, at der er bevilget millioner af kroner til at afvande Søndre Sø, og at arbejdet allerede er sat i gang, men nok så skræmmende er budskabet om, at Mellemsøen alligevel ønskes inddraget. Naturfredningsforeningens forhandlere er jo aldrig blevet orienteret om, at landvindingsudvalget i september havde besluttet at stille Mellemsøen i bero.

Stemningen er stadig til fordel for at kræve hele søen fredet. Det vil betyde et stop for de arbejder, der allerede er gået i gang i Søndre Sø, men imidlertid også med stor sandsynlighed et erstatningskrav i millionklassen. Man ønsker derfor »eventuelt ved en forhandling med landvindingsudvalget at undersøge mulighederne for sagens bortfald uden kendelse.«

Fugle frem for mennesker

Der var altså stadig en chance for, at sagen kunne ordnes i mindelighed. Den ønskede formanden for landvindingsudvalget at gribe.

Forsynet med håndskrevne stikord som »fugle fremfor mennesker«, »krige« og »Mentz« – går formanden, departementschef Justus Wilcke, til forhandling 24. november 1941 i Naturfredningsrådet. Både Reservatrådet, Jagtrådet og Danmarks Naturfredningsforening er til stede.

Her forhandler departementschefen en mundtlig aftale igennem med naturfredningsforeningen, der umiddelbart efter mødet afsender et kortfattet telegram til Fredningsnævnet for Ribe Amtsrådkreds:

»Danmarks Naturfredningsforening frafalder herved indtil videre overfor det ærede navn sin begæring om fredning af Fiil Sø.«

Departementschefen har fået na-

turfredningsforeningen til at opgive fredningssagen. Prisen for dette knæfald? Gratis.

Departementschef Justus Wilcke havde lovet naturfredningsfolkene »at søge Mellemsøen (...) undtaget fra udtørring og opdyrkning«. Det løfte får han intet besvær med at holde. Allerede to måneder tidligere havde landvindingsudvalget jo besluttet at sætte afvandingen af Mellemsøen i bero på ubestemt tid.

Der foreligger tilsyneladende ingen direkte referater af dette møde, hvor departementschefen tog fusen på naturfredningsfolkene, men hans optræden gjorde et overbevisende indtryk på formanden for naturfredningsforeningen, Erick Struckmann.

I et takkebrev, dateret 10. december, priser Struckmann det »elskværdige og forstående tilsagn« om at redde Mellemsøen, som »hvis det lykkes departementschefen at gennemføre Deres salomoniske skøn i denne sag, således at Søndersøen frigives til fordel for de økonomiske landvindings-interesser, medens Mellemsøen sikres og bevares for de nationale frednings-interesser, vil dette altid blive dybt og taknemmeligt påskønnet af de i denne sag enstemmigt forenede fredningsinstitutioner.«

Underskrevet med de venligste hilsener af »Deres taknemmelig hengivne Erick Struckmann.«

Før brevet blev sendt til arkivering i Landbrugsministeriet, påførte departementschef Wilcke den lakoniske bemærkning »Vi har jo sagt nej«, underforstået til at tørlægge Mellemsøen.

Thi kendes for ret

Fredningsnævnet for Ribe Amtsrådkreds noterede sig, at Danmarks Naturfredningsforening alligevel ikke ønskede Filsø fredet, men også at ejerne af Filsø straks herefter havde erklæret, at de måtte betragte deres tilbud om frivillig fredning af Fidsø mv. som bortfaldet. Så var den sag sådan set lukket.

Man besluttede dog at gøre den helt færdig, så nævnet afsagde alligevel en kendelse 17. december 1941:

»Uanset de meget vægtige grunde af

æstetisk, landskabelig, turistmæssig, naturvidenskabelig og jagtmæssig art, som kunne motivere en fredning af Fiil Sø, finder nævnet dog under hensyn til størrelsen af den mængde korn, der må antages at kunne avles på de tørlagte arealer, og den beskæftigelse, udtørningsarbejdet vil give, samt til, at naturfredningsforeningen indtil videre har frafaldet sin begæring om fredning, og endelig til den stilling, Statens Landvindingsudvalg har indtaget i sagen, ikke under de nuværende forhold, hvor hensynet til beskæftigelsen og landets forsyning med levnedsmidler nødvendiggør den videst mulige anvendelse af arealer, som er eller ved passende behandling kan blive egnede til kornavl, at burde træffe bestemmelse om fredning af nogen del af søen.

Thi bestemmes:

Den ovennævnte af Danmarks Naturfredningsforening rejste sag angående fredning af Fiil Sø, således at en sænkning af vandstanden forbydes, bør for tiden ikke nyde fremme.«

Slutspillet om Filsø

I begyndelsen af 1943 forsøgte A/S Fiil-Sø igen at skaffe sig økonomisk støtte til at afvande Mellemsøen, denne gang efter Grundforbedringsloven, men Wilcke stod ved sit løfte til naturfredningsfolkene. Mellemsøen skulle ikke røres.

Men selv ikke en departementschefs ord kunne man stole på.

På vegne af familieaktieselskabet A/S Fiil-Sø skrev Aksel Olufsen 18. august 1945 en indtrængende anmodning til Statens Landvindingsudvalg om, at »Mellemsøen optages til fornyet behandling. Forholdene er, siden sagen sidst var for, forværret i faretruende grad, således at Mellemsøens nuværende tilstand betyder en sådan fare for de allerede dyrkede arealer, at vi må anse det for nødvendigt, at der foretages noget.«

Olufsen vil have landvindingsudvalget til at bryde det løfte om at skåne Mellemsøen, som departementschef Wilcke havde afgivet i november 1941.

Siden tørlægningen af Søndre Sø var vandstanden steget i Mellemsøen, bl.a. på grund af manglende uddybning af udløbet gennem Henne Å til Vesterhavet. Tyskerne havde mineret

udløbet, og på grund af sprængfaren var det ikke muligt at oprense udløbet.

Den forhøjede vandstand øgede presset på de gamle diger, der skærmede de opdyrkede arealer mod vest. Pumperne gik for fuld kraft døgnet rundt, og selv om man opstillede en pumpe mere, var det ikke nok til at holde vandstanden nede.

Digerne, som A/S Fiil-Sø havde opført for egen regning i 1930'erne, havde altid voldt problemer. Der var anvendt for dårlige materialer, og desuden var de anlagt på alt for blød bund. I løbet af vinteren 1944/45 var der sket flere digebrud med omfattende oversvømmelser til følge.

Reelt var det endnu ikke lykkedes at dyrke et eneste kilo korn på den tørlagte søbund.

Det fremgår klart af Olufsens henvendelse, at han betragter det som landvindingsudvalgets opgave at sikre de opdyrkede arealer på Filsø mod yderligere oversvømmelser. Der er heller ingen tvivl om, hvordan det bør gøres, efter Olufsens mening. Mellemsøen skal tørlægges, så de gamle diger kan slettes.

Og det skal ske med tilskud fra staten.

Aksel Olufsen støttes fuldt og helt af det jyske underudvalg og af Niels

Basse, der har været direktør for Hedeselskabet siden 1943. Allerede 14 dage efter Olufsens henvendelse holder Jyllands-udvalget sit første møde om sagen, og 21. september 1945 skriver Niels Basse på underudvalgets vegne til hovedudvalget:

»Underudvalget finder det påkrævet, at der træffes foranstaltninger til at afbøde den usikkerhed med hensyn til højvandsbeskyttelse af de tørlagte arealer i Fiil Sø, som altid har eksisteret, men som ved den i aktieselskabets skrivelse beskrevne beskadigelse af dæmningen ved Mellemsøen er blevet helt katastrofal.«

Imidlertid har Basse ikke glemt, hvor meget besvær der havde været med naturfredningsmyndighederne dengang i 1941, da tørlægningen af Søndre Sø skulle vedtages. Det lykkedes jo kun, fordi departementschef Wilcke lovede at gøre alt for at skåne netop Mellemsøen. Basse er klar over, at det ikke bliver nemt at få naturvennerne til at glemme det løfte. Han finder det derfor nødvendigt, at landvindingsudvalget straks indbyder Naturfredningsrådet til en forhandling om Mellemsøen. Godsejer Aksel Olufsen foreslås også indbudt.

Dermed var scenen sat for sidste akt i dramaet om den endelige løsning på tørlægningen af Filsø.

Også markerne omkring kornmagasinet ude midt i søen har sat sig så meget, at der er problemer med vand. Bygningerne blev oprindeligt placeret på den højereliggende, tørre odde, der delte Mellemsøen fra Søndersø før tørlægningen, men terrænet her er også sunket ganske betydeligt.

På d'Angleterre

Tirsdag, 9. januar 1946, er Jyllands-udvalget i hovedstaden for at mødes med naturfredningsfolkene.

Man har lejet sig ind på Hotel d'Angleterre og indbudt departementschef Julius Wilcke til at deltage sammen med Filsø-godsejerne Tranberg og Olufsen samt det meste af Naturfredningsrådet anført af den nye formand, højesteretssagfører Ejvind Møller, og Reservatrådets formand, Jørgen Otto Fabricius. Endelig er også Erick Struckmann og Vagn Jensen inviteret fra Danmarks Naturfredningsforening.

Direktør Niels Basse bød velkommen, hvorefter departementschef Wilcke forklarede, hvad den aktuelle sag drejede sig om

Tyskernes mineudlægning havde øget vandstanden i Henne Å og dermed i Mellemsøen, og det tvinger A/S Fil-Sø til at udføre bekostelige jordarbejder for at sikre de allerede opdyrkede arealer. Udgifterne til de nødvendige diger vil man så gerne have dækket ind gennem en tørlægning af Mellemsøen.

Men det vil naturfredningsfolkene ikke gå med til. De ønsker at fastholde

Wilcke på løftet om at bevare Mellemsøen.

Så fremsætter Reservatrådets formand, Jørgen Otto Fabricius, det forslag, at man bygger de nødvendige diger langs Henne Å mod de kultiverede arealer, men at man undlader at tørlægge Mellemsøen. Med en beskeden oppumpning kan man så kontrollere vandstanden i søen, og der vil ikke længere være nogen fare for de gamle arealer.

Godsejer Olufsen farer straks op i protest. Hvem skal betale for pumpearbejdet? Det vil jo være til ingen nytte! Hele sikringsforetagendet vil blive økonomisk uoverkommeligt, når han ikke må udnytte Mellemsøens produktionsmuligheder.

Direktør Basse appellerer endnu en gang til naturfredningsfolkene om at besinde sig. Han fastslår, at »der her er tale om så store værdier, at samfundet ikke har råd til at lade dem henligge uudnyttede, og at fredningsønskerne derfor må vige for kultiveringsplanerne.« Basse må derfor henstille, at fredningsmyndighederne modtager aktieselskabets gamle tilbud om fredning af den nordlige sø og giver afkald på Mellemsøen.

Og de kan lige så godt sige ja nu,

fordi Mellemsøen »utvivlsomt før eller senere vil blive kultiveret.«

Departementschef Wilcke afbryder imidlertid denne debat og foreslår Basse, at Jyllands-udvalget skal undersøge, hvad Fabricius' forslag vil koste i anlæg og drift.

Og så kommer det spørgsmål, som hele tiden har brændt Wilcke på læberne: »Hvis vi finder det for dyrt og kommer til det resultat, at Mellemsøen bør tørlægges, vil Naturfredningsrådet så indbringe sagen for fredningsnævnene?«

Men så nemt skal det ikke være at løbe fra sit ord. Wilcke må vente forges på svar.

Tiden er ved at løbe ud for departementschef Wilcke. Han var fyldt 70 år i november 1945, og dermed faldet for aldersgrænsen i Landbrugsministeriet, så 1. april 1946 skal han gå på pension. Det giver kun to måneder til at undgå et pinligt løftebrud. Til gengæld vil en fredsftale med naturvennerne betyde et flot punktum på Wilckes lange karriere i Landbrugsministeriets tjeneste.

Herefter besluttede Wilcke, at Jyllands-udvalget skal undersøge, hvad det vil koste at gennemføre Fabricius' forslag. Direktør Basse accepterer at se på sagen, selv om forslaget ikke kan gennemføres rent teknisk, efter hans mening.

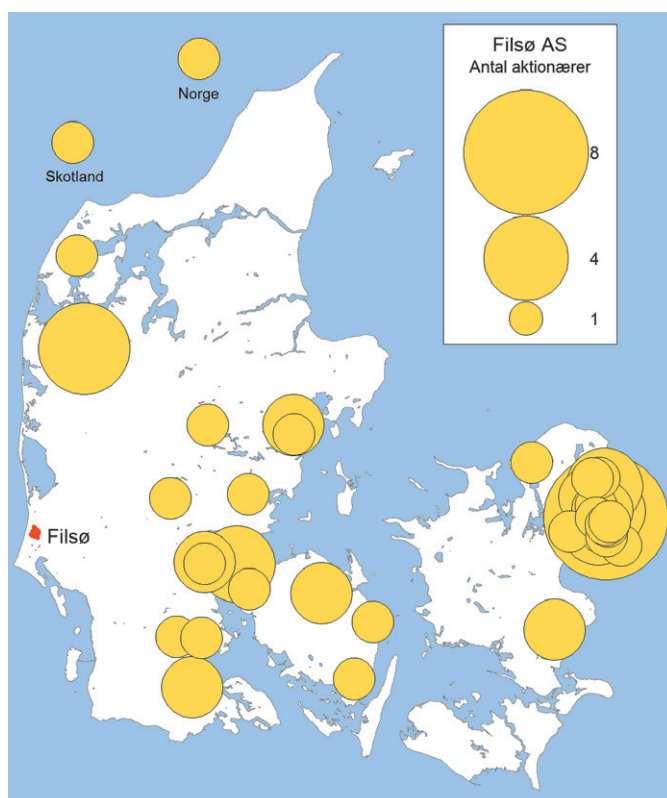
Til slut tog Erick Struckmann ordet for at takke »for den forståelse, der er vist for dog at undersøge mulighederne for at bevare søen«. Han erklærede sig indforstået med, at naturfredningsforeningen har pligt til at fremskynde sagen mest muligt, og han udtrykte sit håb om »et lykkeligt kompromis og lovede at bidrage hertil efter evne«.

Struckmann anede ikke, at han allerede var blevet ført bag lyset.

Det sidste dobbeltspil

I virkeligheden havde Wilcke endnu en gang tørrer naturfredningsfolkene.

Det fremgår af en brevveksling med Basse nogle dage senere, hvor departementschefen åbent fortæller, at beslutningen om at undersøge Fabricius' forslag er det rene narreværk. Den skal udelukkende tjene til at gøre

Ingen af de oprindelige Filsø-ejere har nogensinde boet i lokalområdet. Hovedsædet for A/S Fiil-Sø lå i Struer og på Lønborggård oppe ved Skjern. Kortet viser, hvor aktionærerne i dag er bosat, og heller ingen af dem bor lokalt. Aktiemajoriteten ligger hos tre af landets allermest velhavende familier: Færch-familien i Holstebro, Vibe-Petersen (Scanomat) i København og Olufsen (B&O) i Struer. Kortgrafik: Morten Stenak.

Filsø ligger få kilometer fra Vesterhavet, og udløbet gennem Henne Mølleå sker til havet (til venstre i billedet). Mellem den udtørrede sø og klitterne ligger den fredede hede, der indgik i studehandlen mellem Reservatrådets formand og Hedeselskabets direktør i 1941. Foto: Hunderup Luftfoto, 20. juli 2007.

naturfredningsfolkene møre.

Læs selv:

»Amaliegade 32,3., den 5. februar 1946.

Kære Direktør Basse.

I anledning af Deres brev af gårs dato kan jeg ikke undlade at gøre opmærksom på, at naturfredningsforeningen på ethvert tidspunkt kan indbringe sagen for nævnet [fredningsnævnet, forf.]. Hvad gør vi så? Den anden vanskelighed er, som De meget rigtig bemærker, den økonomiske. Kan vi overhovedet give tilskud til en pumpe m.m., som i virkeligheden kun arbejder for fredningsinteresser, men ikke afvander Fiil Sø? Hvorledes kommer vi forbi disse to hindringer? Det var for at søge en lempelig udvej til det af Dem angivne formål, at jeg fremdrog Hr. Fabricius's forslag, der efter mit bedste skøn vil vise sig uigennemførlig. Først når det viser sig, vil fredningsfolkene formentlig være til at drøfte den endelige løsning med.

Fuglene kan vel ikke flyttes til Nørresøen?

Ja, kære direktør, denne sag vil desværre

volde bryderi, og den vil blive forsinket til stor skade for Fiil Sø interessenterne, men kan De finde en anden løsning, vil jeg særdeles gerne modtage den, men at forcere sagen vil, befrugter jeg, jage den i nævnet.«

Samme pris

Allerede 28. marts 1946 foreligger Hedeselskabets beregninger af udgifterne ved at gennemføre Fabricius' forslag om at skåne Mellem søen. Det vil blive hundedyrt.

De samlede udgifter opgøres til 656.000 kr. (12,7 mio. kr. i 2009-værdi), men heraf udgør de 226.000 kr. (4,4 mio. kr. i 2009-værdi) »erstatning til A/S Fiil-Sø for afgivelse af dispositionsretten over søarealet.« Direktør Basse mener, at Olufsen og Tranberg skal have en millionerstatning, hvis landvindingsudvalget siger nej til at give dem statstilskud til at tørlægge Mellem søen. Desuden er der lagt 50.000 kr. oveni for »kapitaliserede driftsudgifter« over 25 år.

Den reelle pris for at gennemføre

forslaget om at inddige de kultiverede arealer er 380.000 kr. (7,3 mio. kr. i 2009-værdi), hvilket er nøjagtig samme beløb som prisen for Hedeselskabets store tørlægningsprojekt for Mellem søen.

Allerede to uger før disse beregninger afleveres til Statens Landvindingsudvalg har Jyllands-udvalget holdt møde med godsejer Olufsen om emnet, og man er nået til enighed om, at Fabricius' forslag »må skønnes økonomisk uigennemførligt«.

Først 2. april bliver Naturfredningsrådet orienteret om prisoverslaget og anmodet om en udtalelse. Den lader vente på sig. 20. maj rykkes der for svar, men uden resultat. Det samme gentager sig 20. juni. Naturfredningsrådet er i gang med at foretage sine egne sonderinger i sagen.

Da Statens Landvindingsudvalg indkalder til møde 25. september, er Naturfredningsrådet stadig ikke kommet frem til en klar stillingtagen, men nu er tiden ved at løbe ud.

Godsejer Olufsen deltager i mødet,

Set fra øst træder det langstrakte Søvigssund frem som et reservoir med rester af den oprindelige flora af vandplanter, der fandtes i den store sø. Op langs vestsiden ses landkanalen, der dræner søområdet og oppe i nordøst ligger den lille rest, Fidde Sø, der i dag er fredet. Foto: Hunderup Luftfoto, 20. juli 2007.

hvor han berettede om nye dramatiske oversvømmelser. Både diget mod vest og det nordlige fløjde var blevet stærkt beskadiget på lange strækninger eller fuldstændig bortskyllet. Bruddene havde været forsøgt udbedret med nogle halmballer og en smule jordfyld, men gennemsvinningsen var fortsat stor langs det meste af de gamle diger på grund af den høje vandstand i Mellemsøen.

Olufsen gjorde det klart, at A/S Fiil-Sø nu varslede store erstatningskrav. Staten ville blive gjort ansvarlig for skaderne på de oversvømmede arealer.

Slutspillet

Naturfredningsrådet fastholdt imidlertid på mødet i september, at Fabricius' forslag kunne løse problemerne, men man gik med til, at Vandbygningsvæsenet skulle anmodes om en teknisk vurdering af forholdene. Direktøren for Vandbygningsvæsenet sad som medlem af landvindingsudvalget, så det var rimelig ukompliceret at rekvirere denne assistance.

Allerede 30. oktober foreligger rapporten fra Vandbygningsvæsenet. Man har ikke besigtiget forholdene, men baseret sig på oplysninger fra Jyllandsudvalget samt Naturfredningsrådets projektforslag. I rapporten hedder det:

»Årsagen til det omhandlede diges tilstand er dels det forøgede tryk, det har været udsat for, siden vandstanden i Mellemsøen er steget, dels og måske ikke mindst den omstændighed, at udførelsen af diget i sin tid har været – og måttet være – mangelfuld, idet det er opført på et sted, hvor der er blød bund, samt opført brudstykkevis af dårligt

Den meget lavvandede Fidde Sø har tidligere været en renvandet, særdeles artsrig »potamogeton«-sø med flere, meget sjældne eller nu for landet som helhed uddøde vandplanter. Vandet i søen er stærkt forurenet som følge af dels diffus tilledning fra omgivelserne af næringssalte, dels biologisk rensset spildevand fra tilløbene. Bunden er derfor dækket af et lag ildelugtende sort slam. Den artsrige vandplantevegetation er stærkt reduceret i artsantal, og kun få individer af mere sejllivede arter forekommer fortsat. Fidde Sø er i dag udvidet til 90 hektar, og der er igangsat naturplejeprojekter på de fredede arealer ned til søen, men vandkvaliteten i både Fidde Sø og Søvigssund er fortsat stærkt forringet. Foto: Hunderup Luftfoto, 20. juli 2007.

materiale og affolk, som ikke havde kendskab til digebygning. Det ser således ud til, at det, såfremt Mellemsøen ikke tørlægges, under alle omstændigheder, selv om der holdes et vandspejl i søen, der er noget lavere end før krigen, vil blive nødvendigt at bygge et nyt dige omkring de oftnævnte kultiverede arealer vest for søen.«

Tranberg og Olufsens digeanlæg havde simpelthen altid været noget makværk, som, ifølge Vandbygningsvæsenet, aldrig har kunnet klare den stigning i vandstanden i Mellemsøen, som tørlægningen af Sønder Sø medførte. Selv med frit udløb til Vesterhavet ville det være nødvendigt med et nyt dige til at beskytte de allerede kultiverede arealer vest for Mellemsøen, såfremt denne ikke tørlægges.

Rent teknisk kunne man godt erstatte det defekte dige med et nyt, men Vandbygningsvæsenet sluttede sin ekspertudtalelse med uopfordret at anbefale en tørlægning af hele Mellemsøen.

Rapporten fremsendes til Naturfredningsrådet 5. november. I folgebrevet fra Statens Landvindingsudvalg gør man opmærksom på, at »man – skønt der ved projektets gennemførelse be-

klageligvis kan ske tilintetgørelse af værdier af naturfredningsmæssig art – ikke vil kunne forsvare at undlade at indstille til landbrugsministeriet, at projektet til tørlægning af Mellemsøen gennemføres».

Slutspillet er indledt. Nu mangler der bare svar på det brændende spørgsmål, om »Naturfredningsrådet efter de nu foreliggende oplysninger kan tiltræde dette og vil undlade at rejse naturfredningssag?»

Svaret kom en måned senere.

Naturfredningsrådet orkede ikke længere at kæmpe for en mere moderat løsning. I et syv sider langt brev af 2. december 1946 meddelte formanden Ejvind Møller, at rådet frafaldt »at rejse krav om fredning af Mellemsøen» mod til gengæld af få gennemført aktieselskabets gamle tilbud om frivillig fredning af den nordlige Fidsø.

Pengeafpresning

Aksel Olufsen havde sat sin vilje igennem. Først i det nye år blev projektet for Mellemsøen indstillet til godkendelse i Landbrugsministeriet. Pris: 700.000 kr. (13,1 mio. kr. i 2009-værdi).

Men så går sagen atter i stå. Landbrugsministerens underskrift lader vente på sig.

Tilskudsmidlerne er knappe, og der kræves noget helt særligt for at frigøre så stort og kostbart et projekt. En direkte indgriben fra ministeren, mindre kan næppe gøre det, men det er en delikat affære. Landbrugsminister Erik Eriksen (V) er valgt i Vardekredsen, og bønderne omkring Filsø er mildt sagt ikke spor begejstrede for godsejer Olufsen og hans projekter.

Imidlertid tager godsejer Olufsen selv affære. Han ringer direkte til Erik Eriksen og spørger, om han ikke snart kan få den underskrift?

Men det er ikke helt så ligetil. Erik Eriksen ønsker fred med sine vælgere i Vardekredsen, så Olufsen må først skaffe sig en aftale med de 10 lodsejere, der er mest utilfredse med forholdene efter tørlægningen af Søndre Sø. De truer med at sagsøge A/S Fiil-Sø for at blokere for yderligere tørlægninger.

Aksel Olufsen holdt derefter møde

Midt ude i den udtørrede sø har A/S Fiil-Sø i begyndelsen af 1990'erne opbygget en større svineproduktion, til trods for at hele området allerede dengang var et højt prioriteret, internationalt naturområde. Formelt var området beskyttet af flere konventioner, men ingen gjorde indsigelser mod det omfattende byggeri, som ligger der den dag i dag. Længere mod øst ses kormagasinerne fra 1950. Foto: Hunderup Luftfoto, 20. juli 2007.

med de genstridige lodsejere. De får tilbudt gratis jord, ca. 30 tdr. land, og et betydeligt pengebeløb for at stikke piben ind og acceptere tørlægningen af Mellemsøen. Formanden for lodsejerne accepterede til slut tilbuddet på alles vegne, men med bemærkningen: »Det er godt nok, men det hele smager lidt af pengeafpresning!« Hvortil Olufsen, ifølge eget referat, skal have svaret: »Ja, når I nu selv siger det, det må jeg give jer ret i!«

I sommeren 1947 fik Olufsen endelig de 700.000 kr. til at tørlægge Mellemsøen. Et ganske pænt beløb, også for en velhavende godsejer. Omregnet

til nutidskroner svarede Erik Eriksens »foræring« til 13 mio. kroner.

Permanent støtte

Filsø-projektet stod først færdigt i 1951, så det kom aldrig til at bidrage med hverken korn eller foderstoffer til danskerne under besættelsestidens smalhals. Det var ellers formålet med den kriselov, der havde finansieret hele tørlægningen.

Men dermed var det ikke slut med den offentlige hjælp. To gange blev der drænet, og en gang blev Henne Mølleå gravet op og uddybet med

Jagten i Filsø – fra fælles resurse til markedsøkonomi

I århundreder var Filsø et yndet jagt- og fiskested for bønder og daglejere omkring den store sø. Her kunne enhver altid hente et måltid mad, når det kneb. Fra tidernes morgen var jagten åben og fri for alle på egnen.

Fugle og fisk tjente det vigtige formål at yde et betydningsfuldt kødbidrag til den daglige husholdning. For mange familier udgjorde jagt en del af dagligdagen. Hvis man ville spise sig mæt, måtte man først en tur til søen. Til gengæld svigtede den næsten aldrig. De tusindtallige trækskarer af ænder, gæs og svaner garanterede, at der altid var bytte at

hente ved søen. De rige fiskebestande gjorde det også muligt at skaffe sig et måltid, når det ikke var sæson for trækfugle.

Da aktieselskabet A/S FiilSø blev dannet i år 1900, kom der andre boller på suppen. Nu blev jagt- og fiskerettighederne forbeholdt »FiilSø Jagtselskab«, som fra omkring 1910 udlejede jagtretten til et konsortium med en lukket medlemskreds fra det bedre borgerskab på Fyn og Sjælland. I 1911 blev den første jagtbetjent ansat. Han havde som primær opgave at holde egnens bønder og husmænd væk fra søen.

Håndhævelsen af jagtretten til Filsø gav i mange år anledning til utallige sammenstød mellem aktieselskabet og egnens jægere. Med et slag var århundreders sædvaner fejlet af bordet, og de lokale bønder reduceret til usle »krybskytter«. Først i 1953, da den sidste af de gamle jagtbetjente døde, var det endegyldigt slut med de »gamle dage«.

Blandt de prominente medlemmer af »FiilSø Jagtselskab« var den berømte maler Johannes Larsen (1867-1961) fra Kerteminde. Allerede dengang var Larsen en anerkendt kunstner og blandt de højest betalte i Danmark. Han var en naturlig del af det bedre borgerskab, og hans omgangskreds talte, foruden andre kunstnere, direktører, læger, sagførere, godsejere, arkitekter m.fl.

Første gang, Johannes Larsen var med på jagt ved Filsø, var i 1913. Den enestående natur bjergtog ham i en sådan grad, at han vendte tilbage gang på gang i de efterfølgende 30 år. Han kom for at male, gå på jagt og gense gamle venner blandt de lokale.

For Larsen såvel som de andre medlemmer af »FiilSø Jagtselskab« havde jagten ikke den karakter af nødvendighed, som gjaldt for bønder og husmænd lokalt. Den var blevet rekreativ. Og for A/S FiilSø var den blevet en del af økonomien i ejendommens regnskab.

Svanejagt var en yndet sport for »FiilSø Jagtselskab« som her poserer med 13 sangsvaner og en enkelt gås i marts 1914. Forrest til venstre sidder maleren Johannes Larsen. Foto: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

En enkelt dags jagtudbytte kunne sagtens løbe op i små 100 ænder, når »FiilSø Jagtselskab« mødtes. Billedet er formentlig fra samme periode som billedet fra svanejagten. Foto: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

støtte fra staten. Alt i alt kan den offentlige hjælp til familieaktieselskabet A/S Fiil-Sø gøres op til omkring 56 mio. nutidskroner.

A/S Fiil-Sø modtog også hjælp fra anden side. Da de nye Massey-Ferguson mejetærskere kom til landet som led i den amerikanske Marshall-hjælp i årene efter Anden Verdenskrig, blev den første samlet hos den tidligere modstandsmand, godsejer Flemming Juncker, på Overgård Gods ved Mariager Fjord. Den næste ankom i samlesæt til Filsø.

Efter nogle år kørte hele ni Massey-Ferguson mejetærskere på stribe og høstede på den tørlagte søbund, ganske som i samtidens sovjetrussiske propagandafilms.

Siden 1972 er A/S Fiil-Sø igen blevet mere og mere afhængig af økonomisk støtte. Først fra EF og i dag fra EU. Hvert år udbetales der mere end to mio. kroner i landbrugsstøtte til det gamle familieaktieselskab. Uden denne bistand ville A/S Fiil-Sø formentlig have røde tal på bundlinjen.

En gave til Vestjylland

Med årene har den tørlagte søbund sat sig ganske betydeligt, så markerne atter begynder at blive våde i Filsø. Det gamle familieaktieselskab har også gennemgået en række generations-skifter, der ikke har styrket sammenholdet. Så i efteråret 2007 blev den store ejendom udbudt til salg efter en række forhandlinger om en overtagelse med Aage V. Jensen Naturfond.

Aktionærkredsen bag det 2500 hektar store gods skabte med denne beslutning en historisk chance for at give Danmarks næststørste sø tilbage som en af landets mest betydningsfulde naturattraktioner.

Der er bred enighed om, at Filsøområdet rummer et overvældende potentiale som turistmål, rekreativt område og naturlokalitet. Mulighederne er fuldt ud på højde med det vellykkede Skjernåprojekt, som tiltrækker mere end 100.000 besøgende om året. For Vestjyllands erhvervsliv, der i høj grad er baseret på turisme, vil et naturprojekt af internationalt format

Filsø har altid været lukket land for offentligheden, til trods for at skatteyderne gennem tiderne har foræret familieaktieselskabet millionbeløb i tilskud til at drive ejendommen. Selv de mørkerøde afspærringsbomme, der står ved indkørselsvejene, er betalt af det offentlige.

betyde mange arbejdspladser og en stærkt øget attraktionsværdi.

Hovedaktionærerne er alle positive overfor tanken om at styrke Danmarks natur. Hvor langt velviljen rækker, kan imidlertid ikke forudses, når først salget går i gang. Foreløbig er det ikke blevet til noget, da det økonomiske tilbageslag med stærkt faldende jordpriser har sat sagen i stå.

Takket være den omfattende statsstøtte gennem tiderne kan det store gods sælges gældfrit i dag. Mange har ment, at aktionærerne »skylder« Vestjylland en tak for skatteydernes generøse støtte, og både lokalt og nationalt er der en store interesse for at retablere det store vådområde.

Nøgternt bedømt er det svært at se, hvordan A/S Fiil-Sø skal kunne videreføres som landbrug efter et salg. Med en årlig omsætning på 12 mio. kr. og et udbytte på under en mio. kr. vil ejendommen aldrig kunne forrente en købspris på et trecifret millionbeløb.

Ejendommen er desuden belagt med en alenlang række af restriktioner, og flere er undervejs fra EU. Der kan hverken bygges svinefabrik eller udstykses sommerhusgrunde til at finansiere købet. Dertil kommer et påtrængende behov for nydræning af de vandlidende mineraljorder. I værste fald kan ejendommen ende som lyst-

ejendom på udenlandske hænder med risiko for, at den vil blive gjort endnu mere utilgængelig for menigmand end i dag.

Stop press: Efter færdiggørelsen af artiklen har Aage V. Jensen Naturfond købt Filsø med overtagelse pr. 1. oktober 2011. Købesummen er ikke oplyst, men har udgjort et trecifret millionbeløb. Hensigten er at genskabe en del af fortidens store vådområde ved at lede vand ind over markerne.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 13. aug. 2005, 13. nov. 2008 (fotos).

Frausing, Mikael: Jagten i Fiilsø 1900-1950 – fra fællesressource til markedsøkonomi. Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts museer 2006.

Hansen, Kjeld: Genskabelse af tørlagt sø er en historisk chance for Vestjylland. JyskeVestkysten, 25.10. 2007.

Hansen, Kjeld: Det tabte land. Gads Forlag 2008.

Kappelskov, Evald: Om Henne Sogn gennem tiderne. 1969. Genoptryk 1985. Henne Strand Grundejerforening.

Mathiesen, Chr.: Udtørringen af Fil- og Rølsø. Ugeskrift for Landmænd. Fjerde hæftes andet bind. København 1871.

Møller, Hans P.: Beretning om Fiil-sø fortalt af tidligere inspektør gennem 37 år, 1931-1968, Hans P. Møller. Med mange fotos. Udateret. Fotokopi hos Blåbjerg Egns Historiske Arkiv.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 170. Rigsarkivet.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Filsø Søen, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 180 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Filsø Søen** pr. 20. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Rødstrubet Lom	(1/1)	Lille Skallesluger	(39/77)	Storspove	(24/110)	Gul Vipstjert	(7/47)
Lille Lappedykker	(24/38)	Toppet Skallesluger	(12/27)	Sortklire	(4/17)	Gul Vipstjert, Almindelig	(1/2)
Toppet Lappedykker	(172/729)	Stor Skallesluger	(144/1419)	Rødben	(11/28)	Bjergvipstjert	(1/1)
Gråstrubet Lappedykker	(1/1)	Hvepsevåge	(2/2)	Hvidklire	(9/23)	Hvid Vipstjert	(28/130)
Sorthalset Lappedykker	(7/11)	Havørn	(14/14)	Svaleklire	(9/11)	Vandstær	(7/7)
Skarv	(103/574)	Rørhøg	(138/219)	Tinksmed	(1/1)	Gærdesmutte	(14/17)
Skarv, Mellemskarv	(4/9)	Blå Kærhøg	(27/30)	Mudderklire	(14/69)	Jernspurv	(8/9)
Rørdrum	(68/79)	Hedehøg	(1/1)	Lille Kjove	(1/1)	Rødhals	(9/15)
Fiskehejre	(176/564)	Duehøg	(26/30)	Dværgmåge	(4/12)	Nattergal	(2/2)
Hvid Stork	(1/1)	Spurvehøg	(33/45)	Hættemåge	(54/1827)	Sydlig Nattergal	(2/2)
Skestork	(1/3)	Musvåge	(118/431)	Stormmåge	(38/1154)	Blåhals, Sydlig	(1/1)
Knopsvane	(227/938)	Fjeldvåge	(5/5)	Sildemåge	(20/46)	Rødstjert	(1/1)
Sortsvane	(9/12)	Fiskeørn	(24/28)	Sildemåge, Nord-sø	(2/2)	Bynkefugl	(5/5)
Pibesvane	(35/764)	Tårnfalk	(37/46)	Sølvmåge	(46/465)	Stenpikker	(3/3)
Sangsvane	(53/984)	Dværgfalk	(5/5)	Svartbag	(39/81)	Ringdrossel	(4/4)
Sædgås	(1/1)	Lærkefalk	(1/1)	Rovterne	(5/7)	Solsort	(31/50)
Kortnæbbet Gås	(93/439599)	Vandrefalk	(8/9)	Splitterne	(5/18)	Sjagger	(5/207)
Blisgås	(6/9)	Fasan	(3/6)	Fjordterne	(34/125)	Sangdrossel	(19/185)
Grågås	(209/224125)	Vandrikse	(30/48)	Havterne	(3/5)	Vindrossel	(5/105)
Indisk Gås	(4/5)	Plettet Rørvagtel	(1/2)	Dværgterne	(2/3)	Misteldrossel	(9/17)
Snegås	(5/5)	Grønbenet Rørhone	(10/21)	Sortterne	(18/34)	Græshoppesanger	(4/7)
Canadagås	(13/492)	Blishone	(117/3178)	Hvidvinget Terne	(1/1)	Sivsanger	(4/7)
Bramgås	(13/7341)	Trane	(4/5)	Huldue	(2/8)	Kærsanger	(1/2)
Rustand	(3/6)	Strandskade	(1/2)	Ringdue	(71/782)	Rørsanger	(19/57)
Gravand	(30/92)	Klyde	(2/27)	Gøg	(28/46)	Gærdesanger	(2/3)
Pibeand	(69/2126)	Stor Præstekrave	(4/9)	Dværghornugle	(12/12)	Tornsanger	(10/18)
Knarand	(12/35)	Pomeransfugl	(1/5)	Stor Hornugle	(1/1)	Havesanger	(2/2)
Krikand	(127/3941)	Hjejle	(21/4954)	Skovhornugle	(2/2)	Munk	(10/13)
Gråand	(233/34217)	Vibe	(82/2793)	Natravn	(1/1)	Gransanger	(26/34)
Spidsand	(27/412)	Krumnæbbet Ryle	(1/1)	Mursegjer	(5/15)	Løvsanger	(14/33)
Atlingand	(14/24)	Almindelig Ryle	(6/53)	Isfugl	(8/11)	Løvsanger, Sydlig	(1/1)
Skeand	(36/144)	Almindelig Ryle, Engryle	(1/4)	Stor Flagspætte	(11/13)	Fuglekonge	(3/8)
Taffeland	(36/273)	Brushane	(7/46)	Sanglærke	(30/197)	Skægmejse	(9/26)
Troldand	(95/425)	Dobbeltbekkasin	(22/192)	Bjerglærke	(4/89)	Fyrremejse	(2/2)
Bjergand	(1/2)	Skovsneppe	(1/1)	Digesvale	(14/164)	Fyrremejse, Sydlig	(4/5)
Sortand	(1/1)	Stor Kobbersnepe	(2/4)	Landsvale	(93/88963)	Topmejse	(7/10)
Hvinand	(22/52)	Småspove	(3/3)	Bysvale	(35/727)	Blåmejse	(15/75)
				Skovpiber	(3/4)	Musvit	(14/28)
				Engpiber	(27/243)		

Spætmejse	(1/1)
Rødrygget Tornskade	(3/6)
Stor Tornskade	(22/22)
Skovskade	(32/98)
Husskade	(11/24)
Noddekrige	(1/1)
Allike	(18/112)

Sortkrage	(4/4)
Gråkrage	(37/153)
Ravn	(4/5)
Stær	(89/1767984)
Gråspurv	(2/8)
Skovspurv	(2/12)
Bogfinke	(44/1439)
Kvækerfinke	(2/41)

Grønirisk	(6/11)
Stillits	(11/48)
Grønsiken	(5/119)
Tornirisk	(19/198)
Bjergirisk	(1/34)
Lille Gråsisken	(2/6)
Lille Korsnæb	(4/59)
Stor Korsnæb	(2/7)

Karindompap	(1/1)
Dompap	(10/20)
Snespurv	(1/12)
Gulspurv	(40/127)
Rørspurv	(68/170)
Bomlærke	(5/9)

Herunder ses en oversigt over de 5 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Filso Søen** pr. 20. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Hare	(1/2)
Ræv	(3/3)

Mink	(1/1)
------	-------

Krondyr	(3/110)
---------	---------

Rådyr	(6/26)
-------	--------

Herunder ses en oversigt over de 221 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Filso, godset** pr. 20. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Rødstrubet Lom	(2/3)
Lille Lap-pedykker	(16/44)
Toppet Lap-pedykker	(25/78)
Gråstrubet Lappedykker	(2/5)
Nordisk Lap-pedykker	(1/2)
Sorthalset Lappedykker	(2/4)
Skarv	(28/470)
Rørdrum	(35/44)
Fiskehejre	(367/992)
Sort Stork	(1/1)
Hvid Stork	(1/1)
Knopsvane	(151/541)
Sortsvane	(11/11)
Pibesvane	(322/15735)
Sangsvane	(473/32277)
Sædgås	(35/1793)
Sædgås, Taj-gasædgås	(5/49)
Sædgås, Tun-drasædgås	(16/45)
Kortnæbbet Gås	(493/1453339)
Blisgås	(114/5162)
Blisgås, Grønlandsk	(1/1)
Dværggås	(17/22)
Grågås	(403/666948)
Indisk Gås	(26/33)
Snegås	(48/88)

Canadagås	(137/5759)
Bramgås	(173/7066)
Knortegås	(2/2)
Knortegås, Lysbuget	(2/3)
Knortegås, Mørkbuget	(7/1566)
Rødhals Gås	(4/4)
Rustand	(1/1)
Gravand	(43/238)
Pibeand	(50/6945)
Knarand	(6/25)
Krikand	(100/2873)
Gråand	(212/24984)
Spidsand	(59/8522)
Atlingand	(4/20)
Skeand	(29/179)
Taffeland	(29/293)
Troldand	(37/198)
Bjergand	(2/2)
Hvinand	(30/228)
Lille Skallesluger	(17/33)
Toppet Skal-lesluger	(2/8)
Stor Skallesluger	(68/725)
Hvepsevåge	(2/3)
Sort Glente	(1/1)
Rød Glente	(19/24)
Havørn	(18/18)
Rørhøg	(121/232)
Blå Kærhøg	(287/374)

Steppehøg	(1/1)
Hedehøg	(14/14)
Duehøg	(64/72)
Spurvehøg	(141/228)
Musvåge	(547/2239)
Fjeldvåge	(52/80)
Stor Skrigeørn	(3/3)
Fiskeørn	(18/25)
Tårnfalk	(310/549)
Dværgfalk	(98/129)
Lærkefalk	(4/5)
Slagfalk	(1/1)
Vandrefalk	(58/67)
Urfugl	(3/3)
Agerhøne	(45/344)
Vagtel	(1/1)
Fasan	(26/57)
Vandrikse	(18/29)
Plettet Rørvagtel	(1/0)
Engsnarre	(1/0)
Grønbenet Rørhøne	(10/16)
Blishøne	(48/2962)
Trane	(10/16)
Strandskade	(3/4)
Klyde	(1/2)
Sortvinget Braksvale	(4/4)
Lille Præstekrave	(2/2)

Stor Præstekrave	(22/247)
Pomeransfugl	(85/2315)
Hjejle	(375/376864)
Strandhjejle	(16/484)
Vibe	(408/97124)
Islandsk Ryle	(3/8)
Dværgryle	(11/153)
Temmincksryle	(1/1)
Krumnæbbet Ryle	(1/1)
Almindelig Ryle	(81/6478)
Prærieløber	(10/10)
Brushane	(30/298)
Enkeltbekkasin	(1/1)
Dobbeltbekkasin	(77/564)
Tredækker	(1/1)
Skovsneppe	(6/9)
Stor Kobbersneppe	(2/4)
Småspove	(6/12)
Storspove	(38/153)
Sortklire	(4/25)
Rødben	(12/49)
Rødben, Islandsk	(1/2)
Hvidklire	(12/49)
Svaleklire	(10/14)
Tinksmid	(4/9)
Mudderklire	(11/60)
Dværgmåge	(5/8)

Hættemåge	(25/613)
Stormmåge	(21/719)
Sildemåge	(11/56)
Sølvmåge	(12/142)
Svarthag	(10/18)
Sandterne	(1/1)
Rovterne	(5/14)
Splitterne	(2/4)
Fjordterne	(8/81)
Havterne	(4/8)
Sortterne	(3/4)
Hvidvinget Terne	(2/6)
Huldue	(117/304)
Ringdue	(326/8115)
Tyrkerdue	(13/53)
Turteldue	(1/1)
Gøg	(35/69)
Dværghornugle	(67/67)
Kirkeugle	(5/5)
Skovhornugle	(4/7)
Natravn	(4/4)
Mursejler	(5/148)
Isfugl	(33/36)
Vendehals	(1/1)
Stor Flagspætte	(32/37)
Sanglærke	(210/10173)
Bjerglærke	(47/1069)
Digesvale	(3/12)
Landsvale	(117/81035)
Bysvale	(51/1070)

Storpiber	(1/1)
Skovpiber	(17/60)
Engpiber	(121/2800)
Skærpiber	(1/1)
Gul Vipstjert	(26/215)
Bjergvipstjert	(5/8)
Hvid Vipstjert	(131/989)
Hvid Vipstjert, Almindelig	(2/11)
Hvid Vipstjert, Sortrygget Vipstjert	(3/3)
Vandstær	(3/4)
Gærdesmutte	(45/71)
Jernspurv	(17/29)
Rødhals	(59/104)
Nattergal	(1/3)
Sydlig Nattergal	(23/23)
Husrødstjert	(9/9)
Rødstjert	(8/11)
Bynkefugl	(48/194)
Sortstrubet Bynkefugl	(2/2)
Stenpikker	(104/1016)
Stenpikker, Almindelig	(1/8)
Ringdrossel	(6/7)
Solsort	(154/729)
Sjagger	(99/4969)
Sangdrossel	(54/346)
Vindrossel	(48/1418)
Misteldrossel	(64/231)

Græshoppesanger	(6/23)
Sivsanger	(2/2)
Kærsanger	(3/7)
Rørsanger	(18/28)
Gulbug	(2/6)
Gærdesanger	(11/18)
Tornsanger	(19/48)
Havesanger	(7/13)
Munk	(15/27)
Gransanger	(21/47)
Løvsanger	(37/218)
Fuglekonge	(22/61)
Grå Fluesnapper	(5/9)
Broget Fluesnapper	(3/3)
Skægmejse	(7/13)
Halemejse	(4/20)
Halemejse, Nordlig	(1/5)
Halemejse, Sydlig	(3/6)
Sumpmejse	(2/2)
Fyrremejse	(18/31)
Fyrremejse, Sydlig	(11/20)
Topmejse	(17/27)
Sortmejse	(13/22)
Blåmejse	(90/350)
Musvit	(82/187)
Rødrygget Tornskade	(9/19)
Stor Tornskade	(53/65)

Skovskade	(144/385)
Husskade	(109/311)
Nøddekrige	(1/6)
Allike	(164/1930)
Råge	(6/15)
Sortkrage	(90/191)
Gråkrage	(276/3408)
Ravn	(36/59)
Stær	(248/1167372)
Gråspurv	(29/286)
Skovspurv	(21/178)
Bogfinke	(295/11467)
Kvækerfinke	(33/402)
Gronirisk	(39/319)
Stillits	(73/802)
Gronsisken	(25/860)
Tornirisk	(119/4361)
Bjergirisk	(45/1389)
Lille Gråsisken	(4/7)
Lille Korsnæb	(18/246)
Stor Korsnæb	(4/60)
Karmindompap	(1/1)
Dompap	(56/194)
Kernebider	(2/5)
Lapværling	(7/15)
Snespurv	(25/135)
Gulspurv	(336/5313)
Rørspurv	(95/295)
Bomlærke	(64/489)

Herunder ses en oversigt over de 12 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Filsø, godset** pr. 20. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Stregbredpande	(1/1)
Dagpåfugleøje	(1/3)
Admiral	(1/2)

Nældens Takvinge	(1/3)
Pindsvin	(1/2)
Hare	(3/11)

Ræv	(10/11)
Mink	(1/1)
Odder	(4/4)

Krondyr	(26/240)
Rådyr	(26/216)
Flagermus sp.	(1/2)

TBU 27/6: Filsø-bassinet

TBU 27/6-1: Henne

Vandet i Filsø (lok. 27/6-3) har inden den delvise afvanding omkring år 1900 tidvis dækket de lave enge syd for Henne Kirkeby. Ved tørlægning i forbindelse med naturlige vandstandssvingninger kunne her optræde en vegetation domineret af enårige arter, der specifikt er knyttet til udtørrende bund. Efter afvandingen er disse lave engstrækninger enten blevet omlagt, eller pilekrat er skudt op og har udkonkurreret de enårige planter.

Vegetationstyper: Eng, fugtig løvskov

Højere planter: 1982: Skov-Angelik, Kors-Andemad, Liden Andemad, Alm. Baldrian, Blåtop, Mose-Bunke, Kær-Dueurt, Lådden Dueurt, Bredbladet Dunhammer, Græsbladet Fladstjerne, Alm. Fredløs, Kryb-Hvene, Gul Iris, Kragefod, Sump-Kællingetand, Grå-Pil, Øret Pil, Kær-Ranunkel, Nyse-Røllike, Lyse-Siv, Vand-Skræppe, Alm. Star, Næb-Star, Tagrør, Kær-Tidsel, Tormen-til, Vandnavle

1900-1979: Bartsie(+) (senest set 1959), Kalmus(o), Klit-Rose(o), Svineøje(o), Sylblad(o), (senest set 1948), Fliget Tvetand, Stilk-frugtet Vandstjerne

Lokalitetskode: + E-Sv II r-s

Kilder: se Wind 1994.

TBU 27/6-2: Kløvbakke

Den 21,5 m høje Kløvbakke rejser sig med stejl sydskråning markant over de lave enge mod Fidsø (lok. 27/6-3). Skråningen er beklædt med lavtvoksende hedevegetation domineret af Revling og Hedelyng med indslag af selvsåede eller plantede træer og buske af Bjerg-Fyr, Pil, Selje-Røn, Æble og Syren.

Bevaring: 6 ha af Kløvbakke er fredet 1955.

Vegetationstyper: Overdrev

Højere planter: 1987: Skov-Brandbæger, Bølget Bunke, Mose-Bølle, Ene, Mangelblomstret Frytle, Alm. Gedeblad, Gederams, Guldblomme, Hedelyng, Alm. Hvene, Alm. Høgeurt, Smalbladet Høgeurt, Kattesøg, Liden Klokke, Alm. Kongepen, Grå-Pil, Revling, Rødknæ, Alm. Røllike, Alm. Røn, Selje-Røn, Lav Skorsoner, Skovstjerne, Lyng-Snerre, Pille-Star, Fåre-Svingel, Rød Svingel, Syren, Tormentil, Farve-Visse, Æble

1986: Alm. Eg, Bjerg-Fyr, Hedelyng, Kattefod, Krybende Pil, Revling, Engelsk Visse

Lokalitetskode: + E II s

Botanisk vurdering:

4. Hede- og overdrevsindikatorer: Ene, Guldblomme, Kattefod, Lav Skorsoner

Kilder: se Wind 1994.

TBU 27/6-3: Fiddesø = Filsø = Fiilsø

Filsøbassinet var oprindeligt en havbugt. Ved materialevandring og kystudligning dannedes odder, der afsnørede en kæmpe strandsø, der strakte sig fra Henne (lok. 27/6-1) og Kløvbakke (lok. 27/6-2) til Søvigssund (lok. 27/6-5) og Grærup Langsø (lok. 27/7-3). Vandspejlet lå da 7 m over havniveau. Ved omlægning i 1800-tallet af afløbet gennem Henne Å og nedlæggelse af opstemningen ved Henne Mølle sænkedes vandspejlet, hvorved Søvigssund, Grærup Langsø, Filsø og flere, mindre søer blev adskilt fra hinanden. Omkring midten af det 18. århundrede påbegyndtes det egentlige afvandringsarbejde af Filsøområdet, der medførte gravning af kanaler og tørlægning af flere af de mindre søer. Den tidligere søbund opdyrkedes eller blev udlagt til permanente græsarealer. Af den oprindelige sø blev i det nordøstlige hjørne kun efterladt et mindre, vanddækket område, der på kortblade er benævnt Filsø. Dette benævnes

i andre sammenhænge Fidsø, hvilket følges her. Den meget lavvandede Fidsø, der har sandbund, har tidligere været en renvandet, særdeles artsrig potamogeton sø med flere, meget sjældne eller nu for landet som helhed uddøde arter. Vandet i søen er nu stærkt eutrofieret som følge af dels diffus tilledning fra omgivelserne af næringssalte, dels biologisk rensat spildevand fra tilløbene. Bunden er derfor dækket af et lag ildelugtende, sort slam af dårligt omsat organisk materiale. Kun i vindsiden langs østbredden af søen mangler disse slamlag. Den artsrige vandplantevegetation er stærkt reduceret i artsantal og kun få individer af mere sejlivende arter forekommer fortsat. Planteplanktonet er meget arts- og individfattigt. Langs bredderne optræder rørskov domineret af Tagrør. Søen omgives af Ellesum, og især mod nord og vest optræder vide, ekstensivt benyttede engområder. Ved foden af Kløvbakke (lok. 27/6-2) forekommer vældområder med rigkærvegetation. Vegetationsforholdene i og omkring Fidsø er grundigt beskrevet i plejeplanen for Filsø (Ribe Amtskommune 1985).

Bevaring: Det er af stor botanisk betydning, at resterne af den artsrige vandplantevegetation i og ved Fidsø bevares. Det er derfor ønskeligt, at belastningen af søen og dens omgivelser ophører, at vandet i søen renses gennem nedbrydning af de sorte slamlag på bunden, at yderligere tilførsel af kunstgødning til eng- og vældområder undgås, og at græsning genindføres på og ved områder med rigkær. Fidsø bør målsættes som naturvidenskabeligt interesseområde.

Vegetationstyper: Sø, eng, væld, fugtig løvskov

Højere planter: 1987: Liden Andemad, Alm. Baldrian, Blåtop, Bukkeblad, Mose-Bunke, Mose-Bølle, Djævelsbid, Rød-El,

Kær-Fladstjerne, Fløjlgræs, Alm. Fredløs, Dusk-Fredløs, Mangelblomstret Frytle, Frøbid, Giffttyde, Skov-Hanekro, Hunde-Hvene, Gul Iris, Eng-Kabbeleje, Kalmus, Kattesøg, Klokkeling, Kragefod, Sump-Kællingetand, Kær-Mangeløv, Smalbladet Mangeløv, Alm. Mjødurt, Dynd-Padderok, Femhannet Pil, Grå-Pil, Krybende Pil, Spyd-Pil, Øret Pil, Pors, Gåse-Potentil, Revling, Rørgræs, Eng-Rørhvene, Klit-Siv, Knop-Siv, Lyse-Siv, Alm. Skjolddrager, Vand-Skræppe, Kær-Snerre, Alm. Star, Hirse-Star, Næb-Star, Sand-Star, Alm. Stedmoderblomst, Finbladet Svingel, Rød Svingel, Kær-Svovlrod, Alm. Syre, Tagrør, Tandbælg, Kær-Tidsel, Tormentil, Trævlekrone, Vandnavle, Eng-Viol

1986: Vandpeber-Bækarve(x), Nåle-Sumpstrå, Aks-Tusindblad, Butbladet Vandaks, Børstebadet Vandaks, Hjerterbladet Vandaks, Liden Vandaks, Svømmende Vandaks, Vandkrans, Vedbend-Vandranunkel

1982: Kors-Andemad, Skov-Angelik, Benbræk, Bølget Bunke, Dunet Dueurt, Klokke-Ensian, Sump-Forglemmigvej, Vellugtende Gulaks, Hedelyng, Hjertergræs, Kamgræs, Blågrøn Kogleaks, Sø-Kogleaks, Kær-Padderok, Børste-Siv, Liden Siv, Tråd-Siv, Vejbred-Skeblad, Liden Soldug, Rundbladet Soldug, Blågrøn Star, Dværg-Star, Grå Star, Hare-Star, Stjerne-Star, Alm. Sumpstrå, Tranebær, Engelsk Visse, Gul Åkande, Hvid Åkande

1900-1979: Korsarve(o) (senest set 1975), Vand-Brandbæger, Nikkende Brøndsel, Mose-Bunke, Sekshannet Bækarve(o) (senest set 1943), Slank Blærerod(o), Storlæbet Blærerod(o), Kær-Galtetand, Gråris, Kær-Guldakse, Hestehale, Sump-Hullæbe, Hunde-Hvene, Kattehale, Børste-Kogleaks(o), Flydende Kogleaks, Strand-Kogleaks, Kvan, Fin Kæruld(x) (senest set 1971), Le-verurt, Tvepibet Lobelie(o), Vand-Mynte, Bredbladet Mærke, Smal-

bladet Mærke, Liden Najade(o), Hvid Næbfrø, Pilblad(o), Liden Pileurt, Pilledrager(o) (senest set 1979), Enkelt Pindsvineknop, Spæd Pindsvineknop, Krybende Ranunkel, Langbladet Ranunkel, Tigger-Ranunkel, Stivtoppet Rørhvene, Rørgræs, Stor Skjaller, Sand-Siv, Klæg-Siv, Tudse-Siv, Strandbo(o), Svømmende Sumpskærm(o), Sværtevæld, Sylblad(o), Høj Sødgræs, Manna-Sødgræs, Søpryd, Eng-Troldurt, Hårfin Tusindblad(o), Tusindfrø, Aflangbladet Vandaks, Glinsende Vandaks, Græsbladet Vandaks, Rust-Vandaks, Rødlig Vandaks(o), Spinkel Vandaks, Vandarve, Vandpest, Vandportulak(o), Hårfliget Vandraunkel, Kredsbladet Vandraunkel, Høst-Vandstjerne(o), Smalbladet Vandstjerne, Storfrugtet Vandstjerne, Mose-Vintergrøn(o), Lyng-Øjentrøst

Mosser: 1987: Fontinalis antipyretica, Sphagnum squarrosum

Svampe: 1900-1979: Lachnea scutellata, Panaeolus separatus

Alger: 1986: Se artsliste over planteplankton i rapporten fra Ribe Amtskommune (1989).

1900-1979: Chara aspera, Chara globularis(o)

Lokalitetskode: +++ V-E-Sv I s-ms

Botanisk vurdering: Fide Sø er henført til kategori I på grund af rødlistearter.

1. Rødlistearter: Fin Kæruld(x), Vandpeber-Bækarve(x)

2. Sjældnere arter: Flydende Kogleaks, Hvid Næbfrø, Spydpil, Stivtoppet Rørhvene, Klit-Siv, Sand-Siv, Nåle-Sumpstrå, Søpryd, Rust-Vandaks, Vedbend-Vandraunkel

Kilder: se Wind 1994.

TBU 27/6-5: Søvigssund

Det østvestgående Søvigssund ligger i den sydøstlige del af Filsø-bassinet. I fordums tid har Søvigssund sammen med Fide Sø (lok. 27/6-3) og Grærup Langsø (lok. 27/7-3) været en del af den langt større, nu afvandede Filsø. Denne afvanding er nærmere omtalt under lok. 27/6-3. Søvigssund deles i to bassiner forbundet med en smal strømrørende. Begge bassiner er forholdsvis lavvandede med dybder op til én m. Bunden består af sand. I det østlige bassin dækkes sandet stedvis af aflejringer af sort slam, mens det vestlige præges af udfældninger af okker. Vandstanden varierer i løbet af året. I sommerperioden kan ske en tørlægning af lavvandede sandbanker. Sigtedybden i det østlige bassin er ved sommermaksima målt til 0,5-0,6 m, mens der er sigt til bunden i det vestlige bassin. Vandet er generelt næringsrigt. Planktonet i søen er meget arts- og individfattigt. Rørskoven er afhængig af de enkelte parcellers anvendelse veludviklet og danner et bredt bælte. I indsnævringen omkring strømrønden er den særlig tæt. Søen rummer artsrig vandplantevegetation med flydebladsplanter i store mængder og mange elodeider domineret af Tornfrøet Hornblad og arter af Vandaks. Af sidstnævnte er registreret i alt 11 arter tillige med andre sjældne eller meget sjældne vandplanter, af hvilke nogle har få eller meget få voksesteder i Danmark. Søen er omgivet af lave enge, arealer med permanent græs og dyrkede marker. Nogle enge udnyttes helt til vandkanten, mens andre efterlader en smal bræmme ubebygget jord med søen. Det østlige bassin forsynes med vand fra

Søvig Bæk (lok. 27/9-4) og Troldholm Bæk (lok. 27/6-6).

Bevaring: Det er af største botaniske betydning, at den enestående, artsrige vandplantevegetation i Søvigssund bevares. Det er derfor ønskeligt, at yderligere afvanding ikke finder sted, at tilførsel af kunstgødning til søen og dens omgivelser forhindres, at søen ikke tillædes spildevand, at belastning af søen, dens opland og tilførende vandløb ophører, at bredderne og de nære omgivelser ikke plantes til, og at søen med omgivelser fredes. Søvigssund bør udpeges til naturvidenskabeligt interesseområde.

Vegetationstyper: Sø, eng, mark

Højere planter: 1988: Liden Andemad, Alm. Blærerod, Mose-Bunke, Engkarse, Alm. Fredløs, Gifttyde, Tornfrøet Hornblad, Kryb-Hvene, Eng-Kabbeleje, Blågrøn Kogleaks, Kragefod, Sump-Kællingetand, Krans-Mynte, Dynd-Padderok, Kær-Padderok, Femhannet Pil, Øret Pil, Gåse-Potentil, Bidende Ranunkel, Langbladet Ranunkel, Rørgræs, Glanskapslet Siv, Sand-Siv, Vejbred-Skeblad, Vand-Skræppe, Kær-Snerre, Alm. Star, Nikkende Star, Næb-Star, Alm. Sumpstrå, Nåle-Sumpstrå, Sværtevæld, Høj Sødgræs, Manna-Sødgræs, Krans-Tusindblad, Brodbladet Vandaks, Butbladet Vandaks, Børstebladet Vandaks, Græsbladet Vandaks, Langbladet Vandaks, Rust-Vandaks, Vandarve, Vandkrans, Vandportulak, Vand-Ærenpris

1986: Nikkende Brøndsøl, Vandpeber-Bækarve(x), Kær-Dueurt, Bredbladet Dunhammer, Sump-Evighedsblomst, Alm. Firling, Sump-Fladstjerne, Eng-Forglemmigej, Dusk-Fredløs, Gifttyde, Kær-Guld-karse, Gul

Iris, Hvid-Kløver, Sø-Kogleaks, Korsarve(x), Ager-Mynte, Pilblad, Liden Pileurt, Vej-Pileurt, Enkelt Pindsvineknop, Grenet Pindsvineknop, Krybende Ranunkel, Kær-Ranunkel, Knæbojet Rævehale, Nyse-Røllike, Tudse-Siv, Kruket Skræppe, Tagrør, Aks-Tusindblad, Bændel-Vandaks, Hjertebladet Vandaks, Kruket Vandaks, Liden Vandaks, Spinkel Vandaks, Svømmende Vandaks, Vandpest, Kredsbladet Vandraunkel, Vedbend-Vandraunkel, Fladfrugtet Vandstjerne, Storfrugtet Vandstjerne, Glat Vej-bred, Vand-Ærenpris, Gul Åkande

1900-1979: Alm. Baldrian, Græsbladet Fladstjerne, Gråris, Hede-lyng, Klokkeling, Alm.

Mjødurt, Grå-Pil, Knop-Siv, Stor Skjaller, Tormertil, Læge-Ærenpris

Alger: 1986: Se artsliste over planteplankton i rapporten fra Ribe Amtskommune (1989).

Lokalitetskode: ++ V-E-B I s-ms

Botanisk vurdering: Søvigssund er henført til kategori I på grund af I-biotop: Potamogetonsø, på grund af rødlistearter og på grund af > 20 biotopstypiske arter.

1. Rødlistearter: Vandpeber-Bækarve(x), Korsarve(x)

2. Sjældnere planter: Pilblad, Krybende Ranunkel, Sand-Siv, Nåle-Sumpstrå, Krans-Tusindblad, Brodbladet Vandaks, Bændel-Vandaks, Rust-Vandaks, Vandportulak, Vedbend-Vandraunkel, Fladfrugtet Vandstjerne

Kilder: se Wind 1994.